

B E N J A M I N

MAGAZINE VAN JMW / ZOMER 2022 / JAARGANG 32 / NR. 128

Arnon Grunberg
Geen eindbestemming

Themanummer reizen
Omdat het weer kan

Terug naar Lviv
Met de Anstadts

mr L.E. Visserhuis

Joods woonzorgcentrum

Zelfstandig en verzorgd wonen

Mooi kleinschalig woonzorgcentrum in Benoordenhout, Den Haag met ruime appartementen en verpleeggroepen.

Wilt u zelfstandig blijven wonen en indien nodig verpleeghuiszorg thuis/thuiszorg inschakelen? Dat kan in onze 36 appartementen. Voor ouderen die niet meer de regie over hun leven kunnen voeren, zijn er psychogeriatrische en somatische verpleegplaatsen in zeven kleinschalige woongroepen. Nog geen zorg nodig? Wijkbewoners zijn van harte welkom in ons restaurant.

Voor meer informatie: 070 3143800
of de website: www.jbc-visserhuis.nl

"Een
vertrouwde
sfeer

Dat is
dichtbij
voor mij"

We zijn er voor iedereen
met zorg én nesjomme

Ziekenhuis

Amstelland

Ziekenhuisamstelland.nl

aangenaam dichtbij

Israëlactie

Youth Futures versterkt de nieuwe generatie

De toekomst begint hier. Met het unieke Youth Futures mentor-programma dat kansarme kinderen en families helpt en begeleidt, gelijke kansen creëert om zich te ontwikkelen en een positief verschil maakt in duizenden levens!

12.000 kinderen en ouders | 36 locaties in Israël | 240 mentoren

**Samen maken we het verschil.
Doe je mee?**

NL91 INGB 0000 7777 77 / www.israelactie.nl / info@israelactie.nl

Scan hier de QR-code
om direct te kunnen
doneren.

Benjamin 128 / jaargang 32 / Zomer 2022 / Thema reizen

Esther Polak traceert beweging / 6

ESTHER POLAK TRACEERT BEWEGING / FOTO: POLAKVANBEKKUM

Inhoudsopgave

4	JMW nieuws / Reizen	34	Eten / Reis van de Bagel
8	Hoofdinterview / Arnon Grunberg	36	Eitzes / Onrust over Oekraïne
12	Ergernissen / Over reizen	38	Uitgelicht / Opvang Oekraïners
13	Reizen / Terug naar Lviv	40	Uitgelicht / Gettofonds
16	Reizen / Risico Reisgids	42	Freyda / Twee jonge reizigers
20	Column Krantz / Blijft thuis		
22	Literatuur van A-Z / C van Canneti		Agenda/groepen, Lev, Mediene,
CDR, Sjoekertjes en BSP vanaf pagina 44
24	Reizen / Boekenwinkel op Curaçao		
26	Reizen / Joodse geografie		
28	Mijn Leven / Leontien Caen		
30	Mediene / Vakantie in de mediene		
32	Historisch / Langs de Amstel		

Reizen

Als deze Benjamin bij u op de mat ligt is de zomer aangebroken. Nu na twee corona jaren het ergste gevaar voor de volksgezondheid is geweken en alle beperkingen zijn losgelaten, ben ik ontzettend blij dat we het gewone leven zo goed als daarvoor hebben kunnen hervatten. Zo beleefden we de herdenkingen van april en mei voor het eerst in twee jaar weer met elkaar.

Wellicht zal het nooit meer zo worden als voor deze crisis, maar we zoeken elkaar weer op, komen weer samen voor formele en informele bijeenkomsten, geven elkaar weer een hand, een omhelzing, een zoen. Het door corona genoodzaakte thuiswerken is hier bij JMW zelfs zo goed bevallen, dat we gekozen hebben voor blijvend 'hybride' werken, wat het woon-werk verkeer vermindert en dus goed is voor het milieu. We zijn ook weer vrij om te reizen, zowel in eigen land, als naar verdere oorden, en dit is ook het thema van deze Benjamin. Of u nou zelf een huismus bent, graag in eigen land blijft, of een enthousiaste wereldreiziger, verderop in deze uitgave kunt u op afstand genieten van de reisverslagen van twee dertigers die ervoor kozen om hun baan en woning vaarwel te zeggen en voor langere tijd te vertrekken.

VWS steun naoorlogse generatie

Al langere tijd wordt door JMW een grote behoefte aan ondersteuning gesignaleerd bij de naoorlogse generatie. Dit was ook de belangrijkste conclusie van een onderzoek dat kort geleden, in samenwerking met de stichtingen Pelita en Het Nederlands Veteraneninstituut, is uitgevoerd door Leyden Academy, met subsidie van het ministerie van VWS (zie hierover Benjamin 125, 2021, p. 43).

Het rapport van dit onderzoek is namens de drie bovengenoemde stichtingen aangeboden aan het ministerie van VWS. Het ministerie heeft hier bijzonder positief op gereageerd: zij erkent dat ook de generaties die na de oorlog geboren zijn last kunnen hebben van die oorlog. Het is dan ook zeer verheugend dat de drie stichtingen, waaronder JMW, afgelopen 8 juni een convenant met de Staatssecretaris van VWS hebben ondertekend, waarin heldere afspraken zijn gemaakt over de zorg voor de naoorlogse generatie voor nu, en in de toekomst. Door het ondertekenen van dit convenant geeft de overheid een duidelijk signaal dat de behoefte

aan ondersteuning niet verdwijnt nu de generaties in tijd verder af staan van de periode van de Tweede Wereldoorlog. Het verhaal van de naoorlogse generatie(s) is voor een belangrijk deel een verhaal van veerkracht en herstel. Velen hebben hun weg gevonden, een aantal geeft aan behoefte te hebben aan specifieke hulp. Er staat ons nu een grote en belangrijke taak te wachten: het doorzetten en uitbouwen van de huidige diensten en mogelijkheden voor de tweede generatie. Uiteraard zullen wij u op de hoogte houden van verdere ontwikkelingen.

Oekraïne

Helaas is het in Oekraïne nog altijd oorlog; de verschrikkelijk angst en het verdriet duren voort. De afgelopen maanden heeft JMW zich samen met andere Joodse organisaties enorm ingezet voor de opvang van Oekraïners die het oorlogsgeweld ontvluchten. Begin mei is in een extra nieuwsbrief uitgebreid verslag gedaan van de hulp die niet alleen door JMW, maar door heel Joods Nederland is geboden. Op pagina 38 een korte samenvatting en op onze website kunt u de nieuwsbrief nog lezen.

Tsavta heet nu Catom!

Catom (voorheen dus Tsavta), dé plek voor Israëli's in Nederland, presenteerde op 12 mei feestelijk haar nieuwe naam en logo tijdens een volledig uitverkochte voorstelling in Amsterdam, met de speciaal er voor uit Tel Aviv overgekomen cabaretier Idan Alterman. Shirley Ensel, de organisator en vrouw achter Catom, heeft hier maandenlang keihard aan gewerkt, met een prachtig resultaat. Ook de Israëlische ambassadeur was aanwezig! Catom betekent in het Hebreeuws 'oranje', een frisse kleur met een beetje lef, een beetje 'gotspe', en dit is precies het energieke, frisse imago dat dit Israëlische platform van JMW wil hebben. En het is de kleur van Nederland! Als je dan ook nog de Hebreeuwse letters leest als 'tapoez', wat sinaasappel betekent, is de associatie Israël – Nederland compleet.

Al met al is er veel om de komende maanden naar uit te kijken. JMW gaat door en blijft vernieuwen. Ik wens u een mooie zomer, in goede gezondheid.

Margo Weerts, *directeur-bestuurder JMW*

Altijd op weg

Reizen, wie doet het niet nu het weer kan? Zeker voor een zo over de aarde verspreid volkje als de Joden is het zowel een plezier als een noodzaak. Want hoe zie je anders je familie of vrienden in Israël, Amerika of elders? De niet zelden gedwongen verspreiding levert ook veel mooie dingen op. Contacten en aanknopingspunten op veel verschillende plekken en andere manieren om naar de wereld te kijken. Kunstenaar Esther Polak is geïnspireerd door beweging, reisleiders Meir Behar en Leontine Caen “gaan naar de prachtigste plekken en worden er ook nog voor betaald”, Anneroo Reich begon een boekenwinkel op Curaçao.

Reizen is voor Joden net zo aangenaam of onaangenaam als voor iedereen, maar de echo's van die gedwongen verplaatsingen en de gevolgen voor de generaties blijven soms wel doorklinken. Arnon Grunberg verliet Amsterdam en voelt zich thuis in New York. Reizen is een soort tweede natuur voor hem geworden. “Ik heb nooit de behoefte gehad om te denken: nu hebben we de eindbestemming gevonden.” Het kan ermee te maken hebben dat zijn ouders vluchtelingen waren. Aan de andere kant moeten we het niet te veel “psychologiseren”. Mensen van dezelfde achtergrond kunnen kiezen zich ergens, of helemaal nergens te wortelen. Neem bijvoorbeeld de zus van Grunberg, die zich in Israël heeft geworteld. Terwijl ontworteling hem juist een gevoel van vrijheid geeft.

Het reizen is vaak een voorrecht en een luxe, zegt Grunberg ook. Niet iedereen heeft inderdaad keuzes. In dit nummer mede aandacht voor de opvang van mensen die voor oorlogsgeweld gevlucht zijn. Dit keer niet omdat ze Joods, maar omdat ze Oekraïens zijn.

Ferry Biedermann,
hoofdredacteur

Colofon

De Benjamin wordt uitgegeven door JMW, de welzijnsorganisatie voor Joods Nederland, en verschijnt vier keer per jaar in een oplage van 8.000 exemplaren. Het blad wordt op aanvraag gratis verstuurd naar in Nederland wonende abonnees en is ook online te lezen. Woont u in het buitenland en wilt u de papieren Benjamin? Dan wordt u voor de extra kosten na aanmelding door JMW gefactureerd voor de volgende vier nummers. U kunt zich abonneren door gebruikmaking van de antwoordbon in deze Benjamin, of door registratie via de aanmeldpagina www.joodswelzijn.nl/abonneren.

Wilt u de gratis Benjamin steunen, dan kunt u een donatie overmaken op rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam. Het volgende nummer 129, Rosj Hasjana 2022, verschijnt 12 september.

Benjamin redactie

Hoofdredacteur: Ferry Biedermann
Redactie: Karien Anstadt, Marianne Fuchs, Manja Pauka, Wouter van der Schaaf, Leslie Schwartz, Patrick Sternfeld, Jan Toff
Correcties: Lea van Coeverden

Redactieadres

JMW
Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
tel 088 165 22 00
E-mail: benjamin@joodswelzijn.nl
www.joodswelzijn.nl/benjamin-magazine

Vormgeving

Luna 3, Utrecht

Druk

Damen Drukkers, Werkendam

Voorpagina

Arnon Grunberg,
foto Sander Voerman

De reis, niet de bestemming

Kunstenaar Esther Polak kijkt naar beweging

TEKST [MANJA PAUKA](#) FOTO'S [PATRICK STERNFELD](#)

Trajecten van koeien in een Zwitserse Alpenweide en Groningen, de reis van melk van een Letse koe naar de kaasmarkt in Utrecht, een kaart van Amsterdam gebaseerd op gps-data van inwoners, het zijn allemaal uitingen van de fascinatie met mobiliteit van kunstenaar Esther Polak (Amsterdam 1962). Samen met Ivar van Bekkum, haar partner in het kunstenaarsduo PolakVanBekkum, traceert ze beweging.

Van Bekkum is tevens haar levenspartner met wie zij is “Getrouwd in Gemeenschap van Kunst”, zoals ze met een twinkeling in haar ogen verklaart. Dat betekent dat ze notarieel hebben vastgelegd dat beiden eigenaar zijn van alle kunstwerken. Hun bijzondere samenwerking dateert al uit 2004 en Esther en Ivar ontwikkelen en maken sinds 2010 alles samen. Ieder nieuw project groeit dynamisch en ieder heeft zijn eigen unieke inbreng.

Esther Polak

Hun thema is beweging, zegt Esther. “Hoe ontstaan dingen vanuit beweging? Een plek in de ruimte is nooit betekenisloos. Hoe wordt de verbeelding van beweging in de beeldende kunst ingezet? Hoeveel bewegingsobsessie zit er in een werk? Hoe beeld je iets af in stilstand en zit er tegelijk beweging in het werk?”

Esther’s eigen leven is ook steeds in beweging. Ze vertelt dat zij nog nooit lang op één plek heeft gewoond. Als ik haar spreek is ze nog niet zo lang terug van een verblijf van vier maanden in een kunstenaarsresidentie op Curaçao. Daar begeleidden zij en Ivar studenten ter voorbereiding op creatieve opleidingen in het buitenland. Nu woont Esther weer half in Amsterdam en half in Gelderland, waar ze met Ivar op het platteland een buitenhuisje en een werkruimte op een boerderij heeft.

Esther groeide op aan de Rooseveltlaan in Amsterdam, pal tegenover de Joodse boekwinkel Joachimsthal waar haar moeder werkte en waar ze veel tijd doorbracht. Ze studeerde schilderkunst aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag en werkte vervolgens met gemengde media aan de Rijksakademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

Gps-data

Al sinds 2002 is ze bezig met gps-data toen dat nog nieuw en, net als de mobiele telefonie, niet zo breed verspreid was. Deze fascinatie ontstond doordat ze erg van wandelen houdt, maar ook een heel slecht richtingsgevoel heeft. Om die reden was ze altijd afhankelijk van kaarten en een kompas. Ook waterkaarten interesseerden haar.

“Je plek in de ruimte is nooit betekenisloos.”

Esther vertelt hoe ze vaak met een waterkaart en een opblaaskano op pad ging. Ze nam dan de bus naar een goede opstaptelek, pompte daar de kano op en peddelde met de wind in de rug terug. Met haar peddels in de bus wekte zij vaak de verbazing van de andere passagiers.

Haar eerste project met gps was het project Amsterdam-*REALTIME* in 2002, toen zestig Amsterdammers zes weken lang een gps-logger bij zich droegen. Met de data die ze daarmee verzamelde werd een kaart van Amsterdam geprint. “De technologie van gps produceert een manier van denken. Je plek in de ruimte is nooit betekenisloos,” aldus Esther.

Melk, koeien en kaarten

Kort geleden is het eerste boek van Esther en Ivar uitgegeven. *Graaschoreografieën* is het verslag van een studie in 48 tekeningen met bijbehorende notities die samen een beeldverhaal vormen van grazende koeien in een weiland in Zwitserland en Groningen. Op hun website, die vol staat met filmpjes van, en over hun werk, kun je zien hoe het kunstwerk tot stand kwam. De routes die de koeien afzonderlijk lopen werden met lijntjes op papier gevangen waardoor patronen ontstonden. Vaste routes, koeienpaadjes maar ook afwijkingen werden zo zichtbaar gemaakt.

Graaschoreografieën, PolakVanBekkum 2021

Een ander bekend werk is het MILKproject. Vanuit de vraag: "Wat gebeurt er met de melk als die de koe verlaten heeft?" werd de reis gevolgd die de melk van Letse koeien maakt om te eindigen als kaas op de Utrechtse markt. Iedere betrokkene, de boer, de melkrijder, de transporteur, de verkoper tot aan de klant op de markt werd een dag lang uitgerust met een gps-logger. De route die zij die dag afgelegd hadden werd gevisualiseerd en daarover werden zij geïnterviewd. Dat leverde een expositie op die internationaal werd geëxposeerd en is aangekocht door het Lets Nationaal Kunst Museum en in de collectie van het Center for Art and Media in Karlsruhe zit.

Rouw om moeder

In november 2019 ging haar korte film *De Rit* op het IDFA in première, een doordringend werk rond het overlijden van haar moeder toen Esther twaalf jaar was. Tijdens een vakantie op een Waddeneiland werd haar moeder aangereden door een auto terwijl het gezin een wandeling maakte. Het ongeluk en de dood van haar moeder was een breekpunt in het leven van Esther en haar familie. Esther kon *De Rit* pas maken na het overlijden van haar vader, ruim veertig jaar na het ongeluk. Samen met een bestuurder maakte ze dezelfde reis als toen. In de film zie je door een voorruit een nachtelijke weg vanuit een rijdende auto en hoor je de gedempte stemmen van twee personen. De film is intens en ontroerend, maar niet heel expliciet, dus iedereen kan er iets anders bij ervaren.

"Je moet kunnen leven met overlijden."

De rouw om haar moeder stagneerde volgens Esther, door het onverwerkte oorlogsverleden van haar vader die als kind de oorlog overleefde. Haar moeder had als meisje twee jaar ondergedoken gezeten. De oorlog was thuis altijd aanwezig. Haar vader leefde daardoor in een onveilige wereld waar altijd opnieuw een ramp kon gebeuren. Het ongeluk leek een bevestiging daarvan. Het gevoel dat dit ongeluk het ergste was dat hen had kunnen overkomen, maakte het onmogelijk om te rouwen en te verwerken, en daardoor ook om in te zien dat het leven daarna ook nog waarde had, vertelt Esther. "Je moet kunnen leven met overlijden, je ertoe kunnen verhouden." De oorlog in Oekraïne herinnert haar aan het oorlogsverleden van haar familie en aan de schade die generaties lang kan doorspelen. •

Het boek Graaschoreografieën is te bestellen via polakvanbakkum.com

Esther Polak aan het werk

Open einde

“Het echte leven is altijd elders”

TEKST FERRY BIEDERMANN FOTO'S VIA ARNON GRUNBERG

Arnon Grunberg vertelt dat een uitgever ooit tegen hem zei dat hij schrijft, “alsof de duivel je op de hielen zit”. Zo ver wil hij niet gaan wat het reizen betreft, maar hij is wel heel veel in beweging. Het zit gewoon in hem, het reizen, en hij zegt: “Ik weet niet of je het al te veel moet psychologiseren.”

Om dat vervolgens uitgebreid te doen.

Grunberg kan makkelijk twee of meer tegenstrijdige gedachten tegelijk in zijn hoofd houden en daar dan uitvoerig, gedetailleerd en met verve over vertellen. Hij houdt ervan om de dingen open te houden, inclusief waar hij zich bevindt. “Het definitieve heeft natuurlijk ook iets doodts,” zegt hij glimlachend.

“Vanaf het begin al, als kind, had ik een ontzettende drang om dingen te ontdekken en te zien. Ik begrijp ook wel dat je opsluiten, het thuisblijven, iets veilig heeft, maar die veiligheid heb ik juist heel snel als iets doodts ervaren. Ik wilde mezelf blootstellen, ik wilde ergens heen. Ik dacht: daar gebeurt het. Misschien is dat toch een beetje het idee dat het leven altijd elders is, het echte leven.”

Het vele reizen zou echter ook deels “toevallig” erin gesleten zijn, vertelt de schrijver op een zonnige ochtend in New York via Zoom. Op de achtergrond klinken de

geluiden van de wereldstad, sirenes, toeterende auto's en af en toe kreetjes van zijn jonge zoon.

De 51-jarige Grunberg voelt zich in New York thuis, zodanig dat hij besloot te blijven nadat de liefde waarvoor hij in de jaren '90 Amsterdam had verlaten, alweer was uitgebloeid. Daarna kwam simpelweg van het een het ander. Vaak toch weer terug naar Nederland en Europa, door zijn vrienden en verplichtingen als schrijver. Vervolgens werd hij gevraagd reportages te schrijven vanuit verre oorden. En toen werd zijn moeder ziek. “Vanaf 2010 is mijn moeder vijf jaar lang behoorlijk ziek geweest. Dat was ook een reden. Ik wilde niet weg uit New York, maar ik wilde ook tijd met haar doorbrengen waardoor ik steeds op en neer ben gegaan. Op een gegeven moment zit je in een ritme, dan ben je er heel erg aan gewend om je veel te verplaatsen.”

Aan die gewenning zit, bijna vanzelfsprekend, ook weer een onwennige kant. Een heel goede reiziger is hij nooit echt geworden. “Ik ben een matige reiziger, zeker als het om vliegen gaat. Ik heb een soort panische vrees dat mijn koffer niet aankomt. Wat ik altijd om allerlei redenen erg lastig vind. Hoe korter je ergens verblijft, hoe groter het risico dat je koffer voor altijd achter je aan blijft reizen.”

Ouders aangespoeld

Grunberg heeft verslag gedaan uit Irak en Afghanistan, de VS en Oost-Europa, om maar een greep te doen uit zijn bestemmingen. Bovenop eerdere eerbewijzen won hij dit jaar de P.C. Hooftprijs voor zijn: “immense bijdrage” aan de Nederlandse literatuur. Zijn meest recente roman, *De dood in Taormina*, speelt zich onder meer af in Nederland, Canada en Zweden, om te eindigen op Sicilië. Zijn debuutroman uit 1994, *Blauwe Maandagen*, was echter nog stevig verankerd in zijn Amsterdamse jeugd, als kind van oorlogsoverlevenden.

“Ze waren vluchtelingen,” vertelt Grunberg over zijn ouders, Hermann en Hannelore, die voor de oorlog afzonderlijk uit Duitsland naar Nederland kwamen. Hermann was tijdens de oorlog ondergedoken terwijl Hannelore Auschwitz overleefde. Ze waren “aangespoeld” in Nederland en bleven deels gericht op Duitsland, zodanig dat ze zelfs naar Berlijn gingen om te trouwen.

Arnon Grunberg door fotograaf Sander Voerman

“Mijn vader sprak met een sterk Duits accent, mijn moeder iets minder, terwijl ze vloeiend Nederlands spraken.”

— *Gingen jullie wel naar Duitsland en Oostenrijk?*

“Ja, (lachend), Oostenrijk niet hè, dat was taboe, dat was een graad te erg. Dat was ook weer heel typisch. Maar we gingen altijd naar Duitsland op vakantie.”

— *Was dat de eerste bestemming voor je?*

“Ja, de eerste bestemming waar ik als kind ben heengegaan, was Duitsland. Pas veel later ben ik in andere landen geweest, maar Duitsland was de eerste bestemming. Duits is ook mijn tweede taal, dat is wat ik

thuis heel veel heb gehoord, de Duitse radio stond altijd aan. De vriendenkring van mijn ouders bestond voor een aanzienlijk deel uit Duits-Joodse vluchtelingen. Het was een hele rare subcultuur waarin ik ben opgegroeid in de Rivierenbuurt.”

“Het was een
hele rare subcultuur
waarin ik ben
opgegroeid.”

— *Voelde je je onderdeel van Joods Amsterdam?*

“Ik ben wel bewust Joods opgevoed. Ik ben anders dan mijn zus niet naar een Joodse school gestuurd. Mijn zus ging naar het Maimonides, ik ben naar het Vossius gegaan, maar we gingen naar de Gerard Dou synagoge, daar ben ik ook bar mitzwa geworden. Mijn vader wilde nooit naar de synagoge, die was agnost, die had echt een diepe hekel aan religie. Maar hij vond het wel belangrijk dat we bewust Joods werden opgevoed.

Ik heb Mishna-les gehad, mijn zus ging naar Bne Akiwa, de zionistisch-orthodoxe jeugdvereniging, en was daar heel actief. Ik ben daar ook heen gestuurd, maar ik ben toch, tja, een ander figuur. Het is toch een soort padvindingsbeweging. Niet de ideologie stond me op dat moment tegen, maar het padvindingsgehalte, het samen zingen en dergelijke, nee!

Ik denk dat mijn ouders op heel veel manieren buitenstaanders zijn geweest. Ook bij de Joodse gemeente waren ze buitenstaanders omdat mijn vader zich eraan wilde onttrekken.”

Romantiek van de ontworteling

Het er niet bij horen, de onthechtheid, is iets waar hij het vaker over heeft en wat volgens recensenten doorklinkt in zijn boeken. “Ik denk dat als je ouders vluchtelingen zijn dat al een bepaalde onthechtheid met zich meebrengt. Dat het natuurlijk consequenties heeft voor het hele gezin en ook de kinderen van die gevluchte mensen.”

Maar alles ophangen aan de oorlog vindt hij ook weer een “te flauwe” verklaring voor zijn keuzes. “Iedereen reageert weer anders op wat hij aangereikt krijgt. Die behoefte om je ergens echt te wortelen, wat mijn zus had want die is natuurlijk ook een overtuigd zionist geworden en gebleven, dat heb ik nooit zo gehad. Ik heb juist die ontworteling als een enorme kracht gezien en ook als iets romantisch, als ik dat zo mag zeggen.”

Zijn zus ging naar Israël en woont al jaren in een nederzetting op bezet gebied. Voor hem ligt de verhouding met Israël gecompliceerder. “Mijn moeder heeft erover nagedacht naar Israël te gaan, mijn vader zei altijd, ‘Ik ben een zionist tot tweeëntwintig graden,’ die vond het

gewoon te warm. Ik denk dat er ook andere redenen zijn dat hij daar niet heen wilde. Israël was wel belangrijk, niet voor niets is mijn zus naar Bne Akiwa gestuurd en ik ben redelijk zionistisch opgevoed. Nu zou ik mezelf geen zionist meer willen noemen, maar zeker ook geen anti-zionist.”

— *Hoe voel je je als je daar reist?*

“Wat ik zei, ik ben een diaspora Jood, een Middel-Europese Jood. Ik ben ooit in het geboortestadje van Joseph Roth geweest, Brody, Oostenrijk-Hongarije toen hij werd geboren, nu Oekraïne, daar was een volstrekt verwaarloosde Joodse begraafplaats. Toen dacht ik, daar wil ik begraven worden. Mijn ouders zijn om allerlei redenen allebei in Jeruzalem begraven, maar ik wil daar begraven worden. Dat zegt heel veel over mijn affiniteit en misschien ook wel over mijn relatie met Israël.”

“Dat je heel even een beetje een Soenniet uit Irak bent.”

Het is niet zo dat alles in zijn jeugd draaide om het Joods zijn. “Ik heb altijd het idee gehad dat er heel veel verschillende dubbellevens waren in die sfeer van hoe ik ben opgegroeid en dat het Joods zijn daar maar één onderdeel van was, dat het maar een van de vele was.”

Toch zal hij voor velen bekend staan als Joodse schrijver. Dat kan op reis in sommige landen nog wel eens tot nadenken stemmen. In Amsterdam moest hij van zijn ouders een pet op als hij met een keppeltje op naar sjoel ging. Het was toch een beetje geheim. Op reis vertelt hij ook niet op voorhand dat hij Joods is, maar vaak weet men het al.

Hij vertelt lachend een anekdote. “In Irak, in 2006 of 2007, wilde ik zelf rondreizen, niet met de Amerikanen, en had een fixer ingehuurd. Ik dacht: Arnon? Ik zeg voor de zekerheid wel dat ik Arnold heet. Maar op een gegeven

3x Arnon Grunberg:
van links naar rechts
in Bolivia, Ghana en
Afghanistan.

moment, we waren twee dagen op stap geweest, zei hij: “Ja, ik weet wel dat je Jood bent. Het maakt me echt niets uit. Wij Joden, christenen, moslims, geloven allemaal in dezelfde god. De echte varkens, dat zijn de atheïsten.’”

Reizen als transformatie

Die wisselwerking met mensen van een heleboel verschillende achtergronden is een van de dingen die Grunberg het meest waardeert aan het reizen. “Het plezier van het reizen zit voor mij toch in het *selig sein*, dat je de illusie hebt dat je even transformeert naar de plek waar je heen reist. Dus niet dat je de Nederlander blijft, of de Duitser, maar dat je heel even ook Peruaan wordt, of heel even een klein beetje Italiaan. Het kan ook dat je heel even een beetje een Soenniet uit Irak bent.”

Die illusie, of misschien is het ook wel meer dan dat, kan er voor zorgen dat je ook enig begrip krijgt voor het standpunt van die mensen. “Zelfs de mensen waarvan je op het eerste gezicht dacht: dit zijn de meest onsympathieke mensen. Ik ben bij Hezbollah geweest in Beiroet en dat was eigenlijk een hele redelijke, aangename sympathieke man met een mooi gevoel voor humor.”

Grunberg moet weer lachen maar zijn punt is serieus. “Ik vind ook dat je eigenlijk altijd met iedereen moet praten.”

— *Je schrijft geen reisverhalen?*

“Nee. Mijn reportages zijn gebundeld in twee bundels, maar echt het reisverhaal, nee. Soms heb je het idee van, ik heb nog zoveel materiaal, ik heb hier nog zoveel over te zeggen, maar ik kan dat beter in een roman doen dan in een reisverhaal. Van een reis naar Irak dacht ik, ik heb hier zoveel meegemaakt wat zo bizar is en wat mij zo hallucinerend overkwam, maar wat ik daar puur journalistiek over te zeggen had, had ik al gedaan. Toen heb ik daar *De man zonder ziekte* over geschreven. Dit is zo’n merkwaardige wereld waar ik twee weken in heb rondgelopen, laat ik daar een roman over schrijven. Maar het pure reisverhaal, dat heb ik nooit beoefend. Ik heb nog wel het verlangen een keer een science fiction te doen, of een hele goede spionageroman, maar echt het reisverhaal?”

Nieuwe fase

Door de coronapandemie heeft hij de afgelopen jaren, net als velen, minder gereisd. En hij heeft nu ruim een jaar een zoontje met de schrijfster Niña Weijers. Het reizen zal daardoor misschien iets minder worden, maar hij zal zich niet laten weerhouden, ook niet als het om een reis naar een conflictgebied gaat. Deze maand staat er bijvoorbeeld een reis naar Oekraïne op het programma.

“Wat ik nog heel goed weet, de eerste keer dat ik in Afghanistan was, bij het [Nederlandse] leger, dat bij de jonge officieren de tenten vol hingen met foto’s van hun jonge kinderen. Toen dacht ik, dat lijkt me wel heftig, dat je een kindje van zes maanden achterlaat om naar Afghanistan te gaan. Maar ik denk als dat je beroep is, doe je dat.”

“Ik wil geen afwezige vader zijn.”

Dat betekent niet dat het niet zal meespelen in zijn afwegingen. “Ik wil geen afwezige vader zijn, maar ik wil ook geen ouder zijn die een deel van zijn werk niet kan doen. Hetzelfde geldt voor mijn vriendin, die zal ook willen reizen. En ik vind het helemaal niet erg om even alleen te zijn met mijn zoontje.”

Hij wil zijn zoon zeker ook iets meegeven van het Jodendom, maar of dat vooral in Amsterdam of New York gaat gebeuren, weet hij nog niet. “Ik heb laatst een sederavond met hem gedaan, hij is nog wel te klein voor het ma nisjtanna dat was in Amsterdam.” Een van de fijne dingen van New York vindt Grunberg, is dat het Joods zijn daar vanzelfsprekend kan zijn, “een non-issue”. Het kan zoals gewoonlijk nog alle kanten op en hij kijkt ook al uit naar de reizen die ze samen zullen maken. Een jaar in Berlijn, ergens in de toekomst of “een jaar door Amerika reizen en aan *homeschooling* doen. Ik kan natuurlijk alles van tevoren willen plannen, maar gelukkig is mijn vriendin daar redelijk flexibel in, en ik ook. Ik heb het idee dat daar nog heel veel open ligt.” •

10x ERGERNISSEN

Als je op reis gaat

Jolan Toff heeft een brede blik, tot ver over de grenzen. Zijn ergernissen beperken zich niet tot binnen de Amsterdamse ring, hij neemt ze mee op vakantie:

- 1 Je ziet op de weersverwachting van je vakantiebestemming dat het alléén maar slecht weer gaat worden. Je vakantie is dan al bij voorbaat verpest. Of je bent ergens ver weg en hoort dat het in Nederland mooi weer is terwijl jij de hele dag de hemel aftuurt om te kijken of het wolkendek al breekt.
- 2 Bij binnenkomst in de vertrekhal raak je al ontmoedigd door de eindeloze rij bij de incheckbalie en karretjes met hoog opgestapelde koffers. Aan de balie vinden ruzieachtige gesprekken plaats over te veel bagage en ontbrekende vaccinatiepapieren. Je moet hierdoor eindeloos wachten en kijkt voortdurend op je horloge omdat je bang bent dat je je vlucht niet haalt.
- 3 Last hebben in het vliegtuig van de passagier voor je die al voor het opstijgen zijn stoel naar achteren doet. Of van iemand naast je, die snurkt of niet fris ruikt of steeds hoest. Het ergste is een huilende baby op een vlucht van tien uur.
- 4 In het vliegtuig voorlangs moeten gaan bij je chagrijnige buurman als je naar het toilet wil. Daar moet je dan eindeloos wachten. Vervolgens krijg ik die toiletdeur niet open of dicht. Daarna moet je je langs het eetkarretje wurmen van waaruit de maaltijden op de meest onlogische momenten worden geserveerd.
- 5 Mensen die op hun vlucht heel veel handbagage bij zich hebben terwijl ik me netjes aan de regels houd. Mijn rugzak past daardoor niet meer in de locker en staat dan de hele vlucht tussen mijn benen.
- 6 De prijs van de huurauto valt altijd hoger uit in verband met onverwachte extra verzekeringen en andere onduidelijke kosten.
- 7 Je ligt 's nachts wakker in je hotel van het lawaai en bedenkt dat de ligging toch niet zo gunstig was en het zwembad er op de foto véél groter uitzag. Je ligt te zweten omdat je de airconditioning niet kan instellen.
- 8 De hotelgasten die het hele buffet al leeggegeten hebben op het moment dat jij het restaurant binnenkomt.
- 9 De spanning die je altijd hebt dat je pinpas wordt ingeslikt bij een vreemde geldautomaat.
- 10 Na een lange wandeling in de snikhete stad wil je even bijkomen op een terras. Daar is óf geen plaats óf je zit op iemands lip. Zodra je de koffie op hebt komt de gepeperde rekening en word je weggekeken.

Goede reis!

FOTO: PATRICK STERNFELD

Lemberg, Lemberik, Lwów, Lvov, Lviv

In de voetsporen van mijn vader

TEKST KARIEN ANSTADT

De Oekraïense stad Lviv is in het nieuws vanwege de Russische raketten die er tegenwoordig regelmatig inslaan. Voor Karien Anstadt is het ook de plek waar haar vader, Milo Anstadt, werd geboren. Daarom blijft Lviv aantrekkingskracht houden op de familie.

Mijn dochter belt: “Mam, heb jij zin om komend jaar drie dagen met mij naar Lviv te gaan?” Ik ben even stil, dan zeg ik verrast: “Naar de geboortestad van opa Milo?” Dochter: “Ja, dan kunnen we kijken of zijn ouderlijk huis er nog staat, of in ieder geval de straat zoeken. Het schijnt trouwens een prachtige stad te zijn.” Ik: “Wat een mooi idee, ja, dat wil ik wel, in het voorjaar.” Maar toen kwam corona en ging het niet door.

Februari 2022, de Russen vallen Oekraïne binnen
Geschokt kijk ik naar de beelden van de Russische inval in Oekraïne. De stad Lviv is ook regelmatig in beeld. En ik denk aan mijn vader die in 1920 werd geboren in Lemberg, zoals Lviv destijds heette, dat toen binnen de grenzen van Polen lag. Ik pak zijn boek *Polen, land- volk-cultuur* uit de kast en blader het door. Voorin staat de opdracht: “Voor Karietje, een ‘familie aandenken’ van pappa, 3 september 1965.”

Herinneringen aan Lemberg

Het eerste hoofdstuk gaat over Lemberg anno 1930. Hij schrijft: “Tussen de twee wereldoorlogen was Lwów de tweede stad van de Poolse republiek. Met zijn bevolking van Polen, Oekraïners en Joden, die elkaar om het hevigest haatten, was het een woelige stad.”

“De bevolking in de omstreken bestond in meerderheid uit Oekraïners. Op de lagere school van Lemberg werd dan ook Oekraïens als tweede taal onderwezen. Hoewel alle officiële aanduidingen, tot straatnamen toe, alleen in de Poolse taal waren aangegeven, klonken op straat drie talen door elkaar.”

De meeste Joden spraken Jiddisch. De Poolse naam van de stad was Lwów met een oe klank. Russen en Oekraïners noemden de stad Lvov, met de klank o, en de Joden hadden het over Lemberik.

Milo Anstadt terug in zijn ouderlijk huis in Lviv, 1968

Over het antisemitisme schrijft hij wat verderop: “Gevechten tussen de nationaliteiten waren aan de orde van de dag, maar vooral tegen de verkiesingen namen de excessen toe. Het modeartikel van die jaren was de wandelstok en onder Poolse en Oekraïense studenten bestond het misverstand dat deze bestemd was om er Joden mee te slaan. Maar de Joden sloegen terug en ik kan mij niet herinneren, dat ik ooit een Joodse man heb zien uitgaan zonder wandelstok. Toen ik acht werd kreeg ik ook een wandelstokje cadeau en ik wist toen al wat je er onder omstandigheden mee kon doen.”

“Gevechten tussen de nationaliteiten waren aan de orde van de dag.”

Aan de andere kant was het een complexe samenleving vol tegenstrijdigheden, want hij herinnert zich ook de lieve Oekraïense dienstmeisjes die hem grootbrachten: “Meisjes die een omgekeerd assimilatieproces ondergingen en met een ongelooflijke zorgvuldigheid Joodse wetten in acht namen bij het bereiden van het voedsel. Zij gingen om met andere dienstmeisjes die bij orthodoxer werkgevers dienden en wisten na een tijdje beter dan mijn moeder hoe een Joodse huishouding gevoerd moest worden. Zij leerden Jiddisch en waren vereerd als zij de opmerking hoorden dat zij niet van een Jodin waren te onderscheiden. Maar op zondag gingen zij braaf naar de kerk en hun eigen geloofsplichten kwamen zij nauwkeurig na.”

Opera van Lviv, foto Sofie Layla Thal/Pixabay

in zijn auto wordt namelijk overhoop gehaald: de inhoud van zijn koffers, de inhoud van zijn gereedschapskistje; ze kijken of het heft van de schroevendraaiers eraf kan, want daar zou wel eens iets in verborgen kunnen zitten. De banken worden uit zijn auto gehaald, de wioldoppen worden verwijderd, enz. enz.

“De Joden zijn er niet meer, synagogen zijn vernietigd.”

Terug naar Lemberg

Na 1945 is Lemberg geen Poolse stad meer maar onderdeel van de Sovjet-Unie. De Joden zijn vermoord en Polen is, met nieuwe grenzen, naar het westen verschoven.

In 1968 krijgt mijn vader voor het eerst de kans om zijn geboortestad te bezoeken als hij in de Oekraïne is om een documentaire te maken. De woning waar hij in de jaren twintig met zijn ouders en zusje gewoond heeft, blijkt er nog te staan. Verrast kijkt hij naar het traliewerk voor een raam met nog steeds één verbogen staaf, het gevolg van een inbraakpoging in de tijd dat hij een kleine jongen was, zo herinnert hij zich.

In 1987 bezoekt mijn vader Lemberg nog een keer en dat valt hem niet mee. Allereerst is het een toer om er te komen. Hij heeft een visum nodig en bij de grens duurt het negen uur voor hij de Sovjet-Unie binnen mag. Alles

Als hij eindelijk in Lemberg aankomt stelt hij opnieuw vast hoe vervreemdend het is om in een stad te zijn waarvan de gebouwen en stadsparken je vertrouwd zijn, maar de kleurrijke bevolking van toen verdwenen is. De Joden zijn er niet meer, synagogen zijn vernietigd en daarnaast heeft het Russische regime er alles aan gedaan om de Poolse geschiedenis uit te wissen. Hoewel sommige gebouwen en kerken gerestaureerd zijn en de stadsparken goed onderhouden, maakt het eens zo mooie Lemberg toch een verwaarloosde indruk: de straten zitten vol gaten of zijn provisorisch gerepareerd, overal zie je vieze binnenplaatsjes, er rijden aftandse trams.

Lviv in de 21ste eeuw

In 1989 stort de Sovjet-Unie in en in 1991 verwerft Oekraïne onafhankelijkheid. Hoe ziet Lviv eruit in de 21ste eeuw? Ik pak het boek van Heleen Zorgdrager,

Ruïne van de in 1941 verwoeste Gouden Roos synagoge, Lviv, foto Michael Byalsky

Michiel Dribergen en Diderik Prak uit 2012 er bij: *De Joden van Lemberg, een reis naar lege plekken*. Ze beschrijven hoe de buitenwijken nog steeds armoedig aandoen, met grauwe hoogbouw uit de Sovjettijd. Maar merken op dat het centrum de Tweede Wereldoorlog ongeschonden is doorgelopen, met zijn prachtige gevels, pleinen en musea. De binnenstad staat op de Unesco Werelderfgoedlijst.

En de Joden en de Joodse cultuur? Is er nog iets terug te vinden in het huidige Lviv? Ooit waren er in Lemberg vijfenvestig synagogen en gebedshuizen. Na de oorlog waren er nog maar twee over. En in het centrum zijn die lege plekken duidelijk te zien. En toch, stellen de schrijvers: “Wie even verder kijkt, ontdekt in gebouwen van Lviv een indrukwekkende joodse erfenis. Voormalige scholen en warenhuizen, theaters en krantenredacties, musea en weeshuizen – zij vormen ‘stenen getuigen’ van een omvangrijke cultuur.” De gebouwen hebben echter een andere functie gekregen want de rijkgeschakeerde Joodse bevolking van voor de oorlog is niet meer.

“Een kleine wederopstanding van het Joodse leven in Lviv.”

Eens stonden de Oekraïners bekend als de ergste antisemieten. En toch lijkt er wel wat veranderd te zijn. Er schijnt sprake te zijn van een kleine wederopstanding van het Joodse leven in Lviv. De Joden die er nu wonen komen uit Rusland en, *of all places*, Israël!

Tegenwoordig is er aan de universiteiten van Lviv aandacht voor de geschiedenis van de Joden van Lviv, hun vroegere bijdrage aan de ontwikkeling van de stad en voor de Holocaust. De gemeente van Lviv schreef ook een prijsvraag voor architecten uit over hoe Joodse herinneringsplaatsen in stand gehouden en nieuw leven ingeblazen kunnen worden.

Op 1 april 2019 kozen de Oekraïners de Joodse president Zelenski en dat was geen grap. Ook de premier is van Joodse komaf. Gaat men onder zijn leiding op weg naar Europa en de Europese waarden? Hoe zal het verder gaan met Lviv en Oekraïne? Op het moment dat ik dit schrijf weet ik het niet. De oorlog is nog in volle gang. Toch hoop ik de stad nog eens, ongeschonden, samen met mijn dochter te bezoeken. •

Lviv, foto Roman Polyanyk/Pixabay

Reisleider in risicogebied

“Alle landen waar je van je moeder niet heen mag”

TEKST PATRICK STERNFELD FOTO'S MEÏR BEHAR

Denk aan de minst geschikte vakantieplek - ver, ontoegankelijk, enigszins vijandig of niet al te lang geleden getroffen door een conflict of natuurrampen – en grote kans dat Meïr Behar, 58, er een reis naar toe heeft geleid. Niet dat de minder opzienbarende landen te min voor hem zijn, hij maakt er bijna een sport van overal naar toe te gaan.

“**W**aar ik allemaal geweest ben? Alle landen van de voormalige USSR, waaronder ook de Kaukasus, op Andorra na alle landen van Europa. Daarnaast alle lidstaten van de Arabische Liga, de helft van Afrika, maar ook China, Mongolië, Noord-Korea, Indonesië, en Zuid-Amerika. Van iedere reis is wel een anekdote te vertellen. Allemaal kleinere of grotere avonturen en ervaringen met klanten en groepen,” vertelt Meïr.

Met een beveiliging in Herat, Afghanistan, mei 2016

“Waar te beginnen? Een lokale gids in Eritrea die de gevangenis in ging. Omdat hij eerder door rebellen was gekidnapt werd hij beschuldigd van ongeoorloofde contacten met de vijand. Of die tulband dragende Sikh in de Centraal Afrikaanse Republiek, die letterlijk door een pygmeewrouw werd besprongen toen hij op een traditionele schommel zat. In Congo, een tachtigjarige toerist die een auto werd ingetrokken, na het nemen van een foto van een station van Pointe Noire, zich los kon maken en ons hotel in vluchtte. Hij kwam weer vrij na onze bemiddeling en het betalen van losgeld.”

— *Hoe is die behoefte aan het reizen ontstaan?*

“Het is in feite één en al jongensdroom. Na Slavistiek en Midden-Oosten studies, waarbij Russisch en Arabisch verplichte vakken waren, was het niet moeilijk te kiezen. Het moest een internationaal en avontuurlijk element hebben. Correspondent, de internationale handel of dus iets in het toerisme. In de loop van de tijd heb ik naast Engels, Frans, Duits en Hebreeuws, ook andere Romaanse talen, Perzisch en Turks leren spreken.”

— *En dat avontuurlijke element?*

“Jeugdervaringen hebben veel invloed gehad. Vakanties. Ook speelde ontegenzeggelijk een rol dat mijn overgrootvader van moeders kant, Alexander Lisser, zo’n honderd jaar geleden een paar ansichtkaarten uit Moskou had verstuurd en nagelaten. Dat heeft mijn fantasie geprikkeld. Hij was de naaste medewerker van David Wijnkoop, vicevoorzitter van de Communistische Partij Holland,

gemeenteraadslid in Amsterdam en afgevaardigde van de Komintern in Moskou (het toenmalige internationale communistische samenwerkingsverband).

De New York Times berichtte in 1920 hoe hij in die hoedanigheid de opdracht had gekregen de Tsaristische kroonjuwelen uit Moskou naar Amsterdam te smokkelen om daarmee de oprichting van het communistische hoofdkwartier in West-Europa te financieren.”

— *Kun je je loopbaan schetsen vanaf je eerste reis?*

“De eerste keer, ik was drieëntwintig, had ik bij toeval de gelegenheid een reis naar Moskou te leiden. Hierna werd ik gevraagd voor reizen naar Turkije en de Arabische wereld, later ook voor Engelstalige en Duitse gezelschappen, en een tijdje als lokale gids in Nederland.

De bureaus waar ik voor werk bepalen meestal de bestemmingen: Pakistan, Albanië, Iran, Afghanistan, Noord-Korea enzovoort. Ik ben zelfstandig. Tegenwoordig voornamelijk verbonden aan een reisbureau in Seattle, in de VS, gespecialiseerd in reizen naar de landen achter het voormalig IJzeren Gordijn, waaronder alle voormalige Sovjet-republieken. Inmiddels heb ik meer dan vijftig reizen naar Rusland, zo’n twintig naar de zuidelijke Kaukasus en zeker vijftien naar Oekraïne geleid.”

— *Wat voor eigenschappen moet je hebben als reis Leider?*

“De ‘moeilijkste’ landen zijn mijn specialiteit. Iemand

Bij de Gerewol in Tsjaad, september 2021

Pyongyang, Noord Korea, 2015

typeerde het eens met alle landen waar je van je moeder niet heen mag. De complexiteit zit in het verkrijgen van visa, regelen van politie-escortes, omgaan met achterdochtige autoriteiten en dat soort zaken. Je moet dus over de nodige tact beschikken. En voorzichtig zijn dat je mensen niet op voorhand in een hokje stopt. Bijvoorbeeld in Tsjetsjenië een chauffeur vragen hoe het was om tegen de Russen te vechten. Bleek hij gevochten te hebben in een pro-Russische militie.”

Wat hij doet valt vaak niet onder het standaard reis Leider pakket. Tijdens de reis houdt Meir lezingen over het land en de cultuur. Vaak begeleidt hij ook reizen voor universiteiten, politici of anderen die een land of gebied willen bestuderen. Maar hij heeft geleerd dat op zo’n reis de mensen vaak vermoeid zijn en de aandachtsspanne kan afnemen, dus kort en bondig is het devies. Verder speelt de groepsdynamiek ook vaak een rol.

“Het signaleren van de meer kwetsbare personen in een groep is iets dat ik gaandeweg heb ontwikkeld. Er op attent zijn dat je mensen met bijvoorbeeld een geestelijke of lichamelijke beperking in bescherming neemt. Evenals minderheden en gender-gerelateerde zaken; denk aan LG-BHI+ en ook vrouwen. Geloof het of niet, maar pestgedrag in zo’n groep komt veel voor.”

— *Speelt je Joodse achtergrond mee?*

“Wat ik tegenkom is van heel uiteenlopende aard. De vraag heeft voor mij meerdere invalshoeken. Mijn voornamen zijn oorspronkelijk Meir Shelomo. Om problemen in mijn werk voor te zijn heb ik er op mijn vijftienvijftigste voor gekozen om die in de burgerlijke stand om te laten zetten in Michel.

Ik herinner me bepaalde individuen in mijn Duitse groepen in Libië. Die konden zich behoorlijk antisemitisch en vijandig naar de VS uitlaten. Sommige Amerikanen onder-

Bij de Moeras-Arabieren in zuid Irak, november 2018

nemen een zoektocht naar hun Joodse wortels, zoals een Joodse vrouw uit Chicago. Haar ouders waren ruim zeventig jaar eerder voor de nazi's van Polen naar Bashlikent in Dagestan gevlucht. We vonden haar huis en een buurman die zich haar ook nog herinnerde. Vervolgens was er zelfs een ceremonie met de burgemeester.

In Litouwen heb ik eenmaal met een antisemitische collega te maken gehad. In Jemen woonde ik een muzikles bij waar kinderen zongen over de Joden die uit Jeruzalem moesten worden verdreven. Maar even zo goed is mijn ervaring dat in Georgië, Bulgarije en Albanië Joden juist gerespecteerd worden.

Kazachs adelaarsfestival, uiterste westen van Mongolië, november 2019

En dan een reis naar Oekraïne met voornamelijk kinderen en kleinkinderen van rond de 20e eeuw uit sjetets naar de VS geëmigreerde Joden. Onderdeel van de reis was het aandoen van Czernowitz, geboorteplaats van de dichter Paul Celan, en een middag in het theater waar in 1908 de Eerste Internationale Conferentie plaatsvond en waar het Jiddisch toen is uitgeroepen tot de nationale taal van het Joodse volk. Hoogtepunt was dat we juist daar gezamenlijk korte verhalen van onder andere Itzik Manger zijn gaan lezen en Todesfuge van Paul Celan. Het theater bleek onveranderd, de wereld niet. Onwezenlijk.”

— *Wat voor directe gevolgen heeft de oorlog in Oekraïne voor je?*

“Mijn reis naar de Russische Kaukasus is gecancelld. Gelukkig heb ik voldoende werk elders, maar mijn opdrachtgever in Seattle beleeft moeilijke tijden. Alle reizen naar Rusland en Oekraïne zijn geannuleerd en zowel haar vier filialen in Rusland als in Kyiv zijn voorlopig gesloten.” •

VERRUIM JE HORIZON OP JONET.NL

Op reis kun je Joodse plekken ontdekken, maar op Jonet.nl kun je dat ook virtueel doen. In onze rubriek 'De Joodse horizon' staan reisverhalen voor de Joodse vakantieganger. Van **Berlijn** en **Praag** tot **Thessaloniki** en **Torremolinos**, we zijn van alle markten thuis. Geschreven met nesjomme.

Nieuwsgierig? Kijk op:

<https://jonet.nl/artikel/naslag/reizen>

FOTO: J.BRANTJES

JONET.NL
Onafhankelijk Joods nieuws en achtergronden

Mediation bij JMW

NOA DUIZEND PHOTOGRAPHY

Soms lukt het bij een conflict niet om de problemen samen op te lossen. Het kan gaan om een ruzie in de privésfeer, op het werk, of met officiële instanties.

Je voelt je machteloos, raakt verstrikt in je emoties en het lijkt alsof de ander geen rekening met je houdt. Een mediator kan je helpen om weer met elkaar in gesprek te raken en er samen uit te komen.

De mediators bij JMW zijn ervaren en onpartijdig. Vertrouwelijkheid en geheimhouding staan te allen tijde voorop. Bovendien is het uurtarief van € 14,50 per persoon bijzonder laag!

Wilt u meer informatie? Kijk op onze website of neem contact op met een van onze mediators.
Marc Grünfeld: m.grunfeld@joodswelzijn.nl
Judith de Rond: j.derond@joodswelzijn.nl

JMW

Krantz blijft thuis

TEKST FERRY BIEDERMANN

“Dit heb ik echt nog nooit meegemaakt,” sputterde een verhitte en licht zwetende rabbijn Shlomo Krantz terwijl hij, gezeten voor de groentewinkel van zijn vriend Mo, met verbazing en toenemende irritatie de zoveelste toerist langs zag komen. Mo haalde zijn schouders op en schonk Krantz nog eens een kopje thee in. “Ja, zo is het nu al een paar weken, Fransen, Duitsers, Italianen, noem maar op, het is een invasie. Maar het is alleen kijken, kijken en niet kopen met die lui. Ze gaan allemaal naar die hipster-koffieplek of kopen voorverpakte broodjes bij de Appie. Echt het verkeerde soort toeristen.”

Krantz keek geamuseerd naar zijn vriend, die zelden iets slechts te zeggen had over de medemens. Hij liet zijn blik dwalen langs de uniforme, op het lelijke af onopvallende gevels van de doorsnee saaie straat in de functionele, doch weinig charmante, zuidelijke buitenwijk van de stad. Tja, wat zouden al die toeristen hier doen, vroeg hij zich af? Mo las zijn gedachten: “Het is te druk en te duur geworden in de stad, je komt er nauwelijks meer doorheen. Ik wilde van de week wat rapen halen bij mijn groothandel op de gracht en de toeristen liepen drie rijen dik op de weg. Ik ben teruggegaan en heb het maar gelaten. Ik heb toch geen klanten.”

“Het lijkt wel die grote omvolking waar je zoveel over hoort.”

Het viel Krantz inderdaad op dat het gewone komen en gaan bij de groentewinkel vrijwel stil lag. Hij had het afgelopen uur rustig met Mo in de zon kunnen babbelen zonder ook maar een keer gestoord te worden. “Waar zijn je klanten dan?” Mo nam een tissue uit het pak op het gammele tafeltje en wreef het zweet van zijn voorhoofd. “Allemaal ook op vakantie. De meesten gaan nu even naar Marokko, of Israël, dat weet jij ook wel, en dan later in de zomer nog ergens anders naartoe. Een zielig keertje reizen vinden ze dit jaar niet genoeg. Maar afijn, alle inwoners hier zijn weg en daar hebben we al die buitenlandse toeristen voor in de plaats; het lijkt wel die grote omvolking waar je zoveel over hoort.”

Krantz verslikte zich in zijn thee. “Nee zeg, daar gaan we het niet over hebben, alsjeblieft. Iets anders. Waarom ben je dan zelf niet op vakantie?” Mo keek Krantz een beetje benepen aan. “Je zal me niet geloven, Krantz, maar ik vind het overal nu te warm en te druk.” Krantz keek nog eens goed naar zijn vriend die het zelfs hartje zomer nog koud kon hebben en vrijwel altijd een fleecede over zijn overhemd droeg. Zeer ongebruikelijk had hij een grote hoed op en een T-shirt aan. Krantz dacht zelfs sporen van zonnebrandcrème te bespeuren op zijn armen. “Voel je je wel goed?” vroeg hij bezorgd.

Mo zuchtte diep. “Ik denk dat het komt door corona, ook al heb ik het nooit gehad. Ik bedoel dat ik gewoon te lang achter elkaar hier ben geweest. Ik begon het vorig jaar een

beetje te merken en nu heb ik een soort fobie. Ik weet wel dat iedereen hier juist graag de warmte opzoekt, maar ik heb het er een beetje mee gehad. Oh, en de zonnebrand? Maak je geen zorgen, dat is alleen maar om de wappies te trollen.”

“Dat personeelstekort geldt ook voor de rabbijnensector.”

Krantz grijnsde. “Kan ik dan ook wat hebben?” Mo schoof een plastic flesje naar Krantz toe. “Hoezo ben jij niet weg? Die sjoel van jou zal ook wel leeg staan rond deze tijd, waarom sluit je niet gewoon een paar maanden de deuren?” Nu was het de beurt van Krantz om diep te zuchten. “Ik zou dolgraag weggaan, maar er is geen vervanging en anders dan bij jou moet God de winkel

altijd open houden. Dat personeelstekort waar iedereen het over heeft? Dat geldt ook voor de rabbijnen sector.” Mo knikte begrijpend. “Dan zitten we allebei hier vast terwijl we eigenlijk ergens anders willen zijn. Tja, reizen, je voelt je overal thuis maar thuis voel je je een vreemde.” Krantz moest lachen. “Dat is Ibn Batuta, en die ging net iets anders.” Mo knikte, “Ja, maar mijn punt is dat wij al toeristen hadden in de dertiende eeuw.” Krantz liet zich graag provoceren en sloeg meteen terug. “Benjamin van Tudela, Joods, schreef een reisverslag in de twaalfde eeuw.”

Mo snoof enigszins minachtend, “Die Benjamin van jou, dat waren toch eigenlijk saaie Facebook tekstjes. Ibn Batuta, dat was de volle Instagram ervaring, met podcast en een storytelling optreden toe.” Hij keek naar de stromen toeristen die het brede trottoir vulden en schudde zijn hoofd. “Als die twee eens wisten wat ze teweeg hebben gebracht.” Krantz kon alleen maar instemmend knikken. •

Help de Benjamin met een donatie!

De gratis Benjamin wordt overwegend gemaakt door vrijwilligers en steunt op uw donaties. Doneren kan op: Rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam.

Voor meer informatie:
www.joodswelzijn.nl/steun-de-benjamin

De C van Canetti

Reizend over de volle breedte
van het menselijk bestaan

TEKST WOUTER VAN DER SCHAAF

Wie reist verplaatst zich niet alleen fysiek, maar verandert ook steeds van taal. Elias Canetti was een reiziger, zijn leven lang, veelal door omstandigheden in Europa gedwongen. En telkens wanneer hij een grens passeerde, moest hij zijn taal aanpassen om contact te kunnen houden met zijn omgeving. Want voor hem als schrijver was dat contact onmisbaar. Om vervolgens in de beslotenheid van zijn werkkamer zijn meesterwerken te kunnen schrijven.

In welke taal wil een schrijver zijn gedachten op papier zetten? In de taal die hij hoorde in zijn kinderjaren? Of in de taal waarin hij dacht en schreef tijdens zijn volwassenheid? Het is een vraag die zeker relevant is voor Canetti. De Nobelprijswinnaar voor de literatuur 1981 had vóór zijn 15de jaar niet alleen veel landsgrenzen, maar vooral veel taalgrenzen gepasseerd. Geboren in 1905 groeide hij op in Bulgarije en sprak Bulgaars met de kinderen uit de buurt. Met zijn ouders en familie sprak hij Ladino. Maar als zijn ouders iets voor de kinderen verborgen wilden houden spraken ze Duits met elkaar. Aan de overkant van de rivier de Donau sprak de bevolking Roemeens. Elias Canetti werd in zijn eerste jaren opgevoed door een Roemeens kindermisje. Op zijn zesde verhuisde hij met zijn ouders naar Manchester en volgde daar les op een Engelse school. Via het Franstalige Lausanne kwam hij in Wenen terecht. In de eerste twaalf jaren van zijn leven woonde hij in Slavische, Angelsaksische, Francofone en Germaanse taalgebieden. En in alle talen bleek hij volgens zijn boeiende boek met

jeugdherinneringen *De behouden tong* even makkelijk te kunnen communiceren.

Keuze voor het Duits
Maar uiteindelijk schreef Canetti zijn boeken in het Duits, de taal waarmee hij het laatst in aanraking kwam. Uiteindelijk koos hij niet voor Engels of Frans. Of Bulgaars. Een auteur als Saul Bellow had zijn twijfels of een schrijver wel alle taaluances en gevoelens kan uiten in een taal die hem later is aangedragen. Die terechte twijfel van Bellow gaat voor Canetti niet op. Canetti schrijft meeslepend in zijn nieuw verworven taal. In zeer precieze en genuanceerde verwoordingen. Met een enorme toegankelijkheid in heldere taal. In al zijn werken. Zijn romans, zijn beschouwingen, maar ook in zijn reisverhalen.

Literatuur liefhebber of juist niet, laat je verleiden tot een lange ontdekkingsreis door de wereld van Joodse schrijvers. **In deze serie meanderen we van A tot Z door het pantheon van de Joodse auteurs, langs grootheden en iets minder bekende ploetersaars.** In alles geleid door de voorkeuren, inzichten en vondsten van Wouter van der Schaaf. **Deze keer de C.**

Het is een schrijfstijl van eenvoud en helderheid die het mooist tot uiting komt in zijn reisboek *Stemmen van Marrakesh* dat hij in de jaren '60 liet publiceren. Korte hoofdstukken. "Kanttekeningen bij een reis", zegt hij zelf. Hij - de reiziger - schrijft als een schilder die zijn waarnemingen van de stad op het witte doek zet. Beeldend. In heldere kleuren. Soms impressionistisch. Hij geeft een beeld van de Marokkaanse stad dat nóg indrukwekkender wordt voor wie de stad zelf ooit heeft bezocht. Wat een verschil tussen de stijl en de waarnemingen van Bellow in *To Jerusalem and back* en die van Canetti in *Stemmen van Marrakesh*. Bij Bellow komt elke bladzijde wel een ontmoeting met een Israëliische beroemdheid aan bod. Bellow's boek is een who is who van Israël uit de jaren '70. De ene bekendheid na de ander wordt ten tonele gevoerd.

Bescheiden opstelling

Canetti kiest niet voor de ontmoetingen met *celebrities* maar voor de waarnemingen in de straten, pleinen, wijken en daken. De kameel, de bedelaar, de poort, het kerkhof, de stadsmuur, de verkoper op de markt, de handelaar. De blinde en kreupele. De verdwaasde en verdwaalde. Het spelende kind. Ze komen allemaal aan bod. Hij spreekt over zichzelf als een bezoeker die zich niet - zoals veel Europeanen - wil bewegen met een "aanmatigende vreemdheid".

Het is kenmerkend voor de persoon Canetti, de reiziger die zich ondergeschikt maakt aan zijn omgeving. Een reiziger die aangeeft dat hij zich bescheiden moet opstellen. Niet als een man van roem en rijkdom. Maar als een gast. Als iemand die openstaat voor bewondering en verwondering.

Hij bezoekt de Joodse wijk van Marrakech, de Mellah. Wandelt door een poort de Tora-school binnen waar een leraar wanhopig orde probeert te houden. Canetti luistert en observeert. Begrijpt alles van alef tot tav, maar wil dat niet aan de leraar laten blijken. Zijn Jood-zijn houdt hij voor de leraar verborgen.

"Als een schilder die zijn waarnemingen van de stad op het witte doek zet."

Die Joodse lessen aan de jonge leerlingen in Marrakech moeten hem aan zijn eigen jeugd hebben doen herinneren. De lessen ter voorbereiding op zijn eigen bar mitswa.

Elias Canetti, Nationaal Archief, Den Haag, Fotocollectie Algemeen Nederlands Persbureau

Dus keren we terug naar *De behouden tong*, het boek waarin hij de herinneringen aan zijn eigen jeugd verwoordt. En dan volgt het merkwaardige. Alles uit zijn jeugd komt in dit boek aan bod, maar niet zijn eigen bar mitswa, ook al komt hij uit een gezin waar dit zeer waarschijnlijk zou zijn geweest.

Homo universalis

De levensreis van Canetti - hij stierf in 1994 - leidde naar eindeloos veel plaatsen en landen. Hij passeerde grenzen en bewoog zich in vele culturen. Van overal nam hij ideeën mee en kreeg hij inspiratie voor nieuwe boeken en essays. Het maakte hem tot een van de meest erudiete denkers en schrijvers van de afgelopen eeuw. Hij ontving de Nobelprijs voor de literatuur. Dat doet hem tekort. Eigenlijk had hij de Nobelprijs moeten krijgen als *homo universalis*. De mens die ongebreideld nieuwsgierig is over de volle breedte van het menselijk bestaan. Wetenschapper, romanschrijver, filosoof, maar bovenal: mens. •

Boeken oase op Curaçao

Literatuur, reizen en het familieverleden

TEKST MARIANNE FUCHS FOTO'S JORAM FUCHS

Waar beter dan in een boekwinkel om in gedachten te reizen naar de verste uithoeken van de wereld? En zeker als die winkel op Curaçao staat en het initiatief is van een wereldreiziger die voor een volgende incarnatie al een Amerikaanse bestemming op het oog heeft.

“**I**n een volgend leven kan je me vinden in het Yiddish Book Center in Amherst, in de Amerikaanse staat Massachusetts. Een bibliotheek - in Anatevka-stijl gebouwd - waar alle Jiddische boeken ter wereld worden verzameld. In zo'n setting voel ik me thuis,” vertelt Anneroo Reich, 54 jaar en oorspronkelijk uit Rotterdam. Eind december 2021 opende ze haar tweedehands boekenwinkel Hirsch & Reich in Otrobanda, Curaçao. De winkel bevindt zich in een volksbuurt met nauwe steegjes, vervallen panden met afgebladderde verf, Indiase t-shirtwinkeltjes, nagelstudio's, loterijkantoortjes en lokale eethuisjes. Af en toe loopt er een *choller*, Antilliaans voor een drugsverslaafd zwerverstype, langs. “Schrijf maar: zoals het er in elke Caribische stad achter het busstation uitziet,” zegt Anneroo lachend. Maar er is de laatste jaren veel opgeknapt in de buurt. Gebouwen werden gerestaureerd en in het oog springende levensgrote muurschilderingen in felle kleuren werden door lokale kunstenaars aangebracht. Kortom, de buurt is een beetje louche en tegelijkertijd een beetje hip.

Overal op zoek naar boeken

In haar jeugd was ze gewend om met haar ouders marktjes, Franse *brocantes*, Engelse *boot fairs*, en ook boekwinkels af te struinen. “Het is een soort afwijking: altijd als ik in een plaats ben loop ik te snuffelen in boekwinkeltjes. Ik vind het leuker om, wanneer ik op reis ben, een boek te kopen dan een ander souvenir. Als ik dat boek dan weer zie, komt de herinnering aan de reis terug.” Een van haar lievelingsschrijvers is Hugo Pos, geboren in een Joods gezin in Paramaribo. Hij werkte als jurist

in Nieuw-Guinea en Japan, later als rechter in Suriname en Nederland. “Ik houd van zijn verhalen, bijvoorbeeld in ‘Reizen en stilstaan’, waarin hij onder meer zijn persoonlijke belevenissen als rechter beschrijft midden in het tropisch regenwoud van Suriname.” Anneroo vindt moderne reisgidsen of reisprogramma's te globaal: ze houdt meer van oude reisverslagen of verhalen van mensen die werken of langere tijd verblijven in een land en in hun verhalen zo de sfeer en de aard van het land duiden.

Sinds haar studie kunstgeschiedenis in Leiden heeft ze met de gedachte gespeeld om een winkel in tweedehands boeken te beginnen. Reich is met haar man, toen nog vriend, naar Curaçao verhuisd voor zijn werk. Afwisselend woonde ze in Nederland, waar ze onder meer als vrijwilliger bij JMW vriendschappelijk huisbezoek deed, en Curaçao. Op het eiland heeft ze gewerkt bij de Mongui Maduro Library, waar een grote collectie judaïca te vinden is, en het Joods Cultuur Historisch Museum. Inmiddels is ze veertien jaar geschiedenisdocent op een havo/vwo-school in Willemstad, werk dat ze combineert met haar winkel. Hun twee kinderen studeren in Nederland.

Lp's en potten honing

In haar knusse winkel, ingericht in art Deco-stijl met bijpassend meubilair, kan de bezoeker in een relaxte sfeer op comfortabele banken door de boeken bladeren. Dat zijn er ongeveer vijfduizend (thuis heeft ze er nog drieduizend), deels verzameld op *porch sales*, deels

Anneroo Reich

giften van mensen die hebben opgeruimd of van het eiland vertrokken, en een deel heeft ze geërfd van haar ouders en schoonouders. De boeken zijn op onderwerp gesorteerd: Antillen, Suriname, Nederlands-Indië, judaïca, Engelstalige, Nederlandstalige en Spaanstalige literatuur, Klassieke Oudheid, (vroeg)moderne geschiedenis, kunst, kinderboeken, etc. Ze verkoopt ook oude foto's en klein antiek.

De boekenwinkel is een passieproject voor Anneroo. "Ook al komt er niemand, ik beschouw dit gewoon als mijn studeerkamer, het voelt als een weelde, een oase." Ze is realistisch genoeg om te beseffen dat haar zaak geen goudmijn zal worden. Maar de wens om een mooie winkel te maken, zoals ze die op het eiland miste, was sterker. Haar klanten zijn voornamelijk geïnteresseerde Curaçaoënaars en cruisetoeeristen, die door de steegjes wandelen en door de open ramen en deuren van de winkel de klanken van oude muziek horen, want ze verkoopt ook oude lp's van Antilliaanse groepen, Amerikaanse jazz en Braziliaanse Bossa Nova.

"Iets terughalen, misschien een cultuur die niet meer bestaat, als eerbetoon aan mijn familie."

Tijdens ons gesprek in de winkel zie ik een man met een pot honing in zijn hand, die hij wil kopen. "Mijn man is in zijn vrije tijd immer. Op het etiket staat aangegeven in welke buurt in Curaçao de bijenkasten staan waar de honing uit komt. Het is lekkere, pure honing, en elke plaats heeft zijn eigen smaak," legt ze uit. De grote houten bakken waar de lp's in staan waren oorspronkelijk bijenkasten.

Papierwinkel in Krakau

Ze vertelt dat de naam van de winkel van haar Joodse familie komt. Haar tweede voornaam is Esther, naar haar betovergrootmoeder Estera Hirsch die een papierwinkel had in Krakau, Polen.

Anneroo komt graag in Krakau: "Daar ontmoet ik dan mijn Israëliëse achternichten. De eerste keer zijn we, samen met onze zonen, in een onbewaakt ogenblik het huis van de familie Reich binnengelopen, iemand kwam de deur uit en hield die voor ons open. Om opeens in het huis te staan waar onze grootouders zijn geboren en opgegroeid, en waar onze overgrootmoeder is weggehaald, heeft ons wel aangegrepen". Ze bezoekt haar familie in Israël geregeld en is van plan ook volgend jaar weer te gaan. Familiegeshiedenissen en de oorlog speelden een grote rol in het gezin Reich. "Met de familienamen Hirsch & Reich wil ik iets terughalen, misschien een cultuur die niet meer bestaat, als eerbetoon aan mijn familie." •

De lokroep van Joodse sporen

Verleden ten koste van het heden

TEKST & FOTO'S WOUTER VAN DER SCHAAF

“Ja, dat heb ik nou ook. Waar ik ook naar toe reis, altijd zoek ik vooraf uit of ik in die stad een verbinding kan vinden met een Joods verhaal.”

Het is een veelgehoorde zin, in allerlei varianten, die veel lezers vertrouwd in de oren zal klinken. Wat levert die zoektocht op?

Maar al te vaak nostalgie en weemoed, terwijl er ook veel hedendaags te vinden is.

De afgelopen jaren ging ik regelmatig op reis, vaak naar verre landen. In de meeste gevallen was het voor werk of om verhalen te schrijven over onderwijs. Altijd vertelde ik vooraf mijn reisbestemming aan de redactie van de Benjamin. “Daar zal wel een mooi verhaal aan vast zitten,” kreeg ik als reactie te horen. En zo kwam Joods leven in Addis Abeba, Mumbai, Jackson, Dublin, Riga en Tirana in dit blad aan bod.

Ethiopië, India, Albanië en Letland zijn nu niet direct plaatsen waar het Joodse verhaal zo direct voor de hand ligt. En toch, elke bezoek leverde bijzondere ontmoetingen met vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap op. Ik had hen vooraf ingelicht over mijn komst. Zonder uitzondering waren ze blij met de belangstelling. Ze vertelden graag hun persoonlijke verhaal, deelden met mij - de hen wildvreemde passant - het verhaal van hun gemeenschap, hun geschiedenis, hun huidige omstandigheden en verwachtingen, de toekomst. Het waren verhalen van mensen van nu, want zij zijn degenen die het verhaal maken. Hun verhalen waren het beste dat mij als reiziger kon overkomen: een inkijkje in het Joodse leven van vandaag.

Een groot Joods openluchtmuseum?

Voor de meeste bezoekers aan vreemde steden is dat voorrecht van de ontmoeting niet weggelegd. Het vergt nogal wat voorbereiding en vaak is de reis een haastig passeren van de ene plek naar de andere. Dus wie met vakantie richting Toscane gaat, zal in die paar uren die over zijn een bezoek brengen aan de monumentale sjoel in Florence. Wie Rome bezoekt, zal onwillekeurig de wijk opzoeken waar ooit het getto was. In Praag is een bezoek aan de Joodse begraafplaats een ‘must’. Granada? Ga naar

Van links naar rechts: Joods leven en monumenten in Mumbai, Florence en Ethiopië

het ‘Palacio de los Olvidados’, raadt de gids aan. Kortom, er zijn zo ontzettend veel steden in Europa waar zoveel valt te zien dat herinnert aan een rijk Joods verleden. Schitterende kunst, indrukwekkende bouwwerken, ontroerend mooie voorwerpen met eeuwigheidswaarde. Voorzien van bordjes met uitleg en toelichting. Alles in ere gehouden en voor de toekomst bewaard. Musea, synagogen, historische gebouwen. Eindeloos in aantal.

Is dit de situatie die Ilja Leonard Pfeijffer beschrijft in zijn boek *Grand Hotel Europa*, waarin het oude werelddeel Europa niet veel meer is dan één massaal continentaal openluchtmuseum dat jaarlijks miljoenen toeristen vanuit de hele wereld aantrekt? Dat zich vooral richt op het bieden van een rijke geschiedenis zonder enig perspectief te bieden op een andere - even rijke - toekomst?

Weg uit het centrum

Naar mijn smaak wringt het vaak bij zo'n toeristisch bezoek. Maar al te vaak ligt het accent op een rijk verleden, waarbij onwillekeurig het contrast wordt geaccentueerd met een onduidelijk heden en een verre van heldere toekomst. Bij die toeristische bezoeken kan zo maar een gevoel van somberheid de overhand hebben. Verdriet om het verlies en om wat verloren is gegaan.

Neem de Rue des Rosiers in Parijs. Los van de enkele falafelzaak is hier alleen de indruk van vergane glorie van een bruisend Joods leven. Een wandeling door Joods Londen onder leiding van een enthousiaste gids laat vooral zien wat niet meer is. Waarbij de gids opmerkt dat wie levendig Joods Londen wil zien verder weg moet gaan kijken, in de wijken Barnet and Hackney en niet in het centrum.

Voor de reiziger zijn traditie en geschiedenis kennelijk

De reizen naar Mumbai, Jackson of Dublin boden mij mogelijkheden die de snelle toerist niet makkelijk heeft. Maar juist de persoonlijke ontmoeting met mensen van nu bracht dus een enorme tegenstelling aan het licht in vergelijking met bovenstaand beeld van bezoeken aan het verleden.

“Een nieuwe dynamiek met perspectief naar de toekomst.”

Neem het bezoek aan Dublin. In deze Ierse stad stonden niet het gebouw of de wijk in het middelpunt, maar de ontmoeting met de voorzitter van de Joodse gemeente. Hij wees zeker wel op het verleden, maar nog veel meer op de kansen naar de toekomst. Hij was enthousiast, gedreven. Wilde bruggen slaan naar de grote Israëlische gemeenschap die hier op het eiland was neergestreken. Een nieuw aangekomen gemeenschap die weinig binding kent met de Iers-Joodse geschiedenis vol verhalen van vluchtelingen uit de sjtetls van Oost-Europa. De Israël's

aanlokkelijker dan het heden. En voor de buitenlandse reiziger naar ons land geïnteresseerd in Joods leven in Nederland? Hij zal eerder belangstellend informeren naar de sjoel in de Jacob Obrecht of de Esnoga dan naar het Joodse leven in Buitenveldert en Amstelveen.

Meer dan musea en gebouwen

Dus wie niet alleen kennis wil nemen van het verleden, maar het heden wil ontmoeten, ontkomt er niet aan om die tocht naar de buitenwijken te maken. Om het even of het gaat om Londen, Amsterdam of Houston.

leverden een nieuwe dynamiek met perspectief naar de toekomst, zo kreeg ik te horen.

Oneindig veel steden binnen en buiten Europa kennen hun eigen unieke verhaal. Wie naar die verhalen op zoek gaat, doet er goed aan vooraf eens te onderzoeken of dat verhaal uit meer zal bestaan dan voorwerpen, musea en gebouwen. Juist het verhaal van de mens is het boeiendst van alles. •

Herkent u dit en zoekt u ook altijd Joodse sporen op? Stuur uw reactie naar benjamin@joodswelzijn.nl ovv Joodse sporen.

Mijn leven

Leontine Coen, 60 jaar, geboren in Driebergen, woont in Jeruzalem, getrouwd, drie kinderen en vier kleinkinderen.

TEKST JOLAN TOFF FOTO PATRICK STERNFELD

Leven

Na de Sociale Academie heb ik kort als opbouwwerker in de Spaarndammerbuurt in Amsterdam gewerkt. Op mijn 23ste ben ik naar Parijs verhuisd. Daar ontmoette ik de zoon van de eigenaar van het beroemde Joodse restaurant Goldenberg. Ik heb daar in de bediening gewerkt en deed ook administratieve zaken. Met hem ben ik getrouwd en kreeg ik drie kinderen. In Frankrijk heb ik mijn diploma voor staatsgids behaald. Eerst heb ik voor OAD-bussen gewerkt en organiseerde ik evenementen voor toeristen en bedrijven. Bijvoorbeeld voor Mercedes in de Verenigde Staten die zijn 150 beste verkopers een week naar Parijs stuurde. Ik deed dan de logistiek, regelde de gidsen en huurde de auto's. Ook werkte ik in het Musée des Arts Forains waar je een prachtige verzameling kermisobjecten hebt zoals draaimolens. Ik verhuurde de zalen voor allerlei grote feesten met vuurspuwers, artiesten op stelten en allerlei feeërieke elementen. Daarnaast gaf ik in Parijs rondleidingen over de geschiedenis van de Joden in Frankrijk. De esthetiek van Parijs trekt me erg aan. De hekjes voor de ramen, de metro ingangen, de goed geklede mensen, het eten, de Seine, de gebouwen, allemaal smaakvol. Frankrijk is een prachtig land, het heeft alles: bergen, de oceaan, schitterende landschappen, het platteland en, behalve in het noorden, heeft elk dorpje wel iets. Een aantal jaren nadat ik van mijn eerste echtgenoot was gescheiden heb ik mijn huidige man leren kennen. Ik ontmoette hem via de kleuterklas van mijn jongste dochter en zijn jongste zoon. Het was onze Zionistische droom om naar Israël te gaan. We wilden actief deel uitmaken van het land dus niet wachten tot na onze pensionering. Op mijn 52e ben ik naar Israël geëmigreerd en heb daar de opleiding tot gediplomeerd gids afgerond. Gids is een van de meest fantastische beroepen die er zijn. Je bent de hele dag in gezelschap van mensen die blij zijn, je komt op de prachtigste plekken en je wordt er nog voor betaald ook. Je krijgt bijna altijd positieve feedback en bent eigen baas.

Ik doe voornamelijk privé rondleidingen. De mensen zijn altijd geïnteresseerd. De enkele keer dat er lastige mensen bij zijn, weet je in ieder geval dat je ze niet meer terugziet.

Ik heb ook de gidsenopleiding voor Yad Vashem gedaan. De eerste vier maanden droomde ik iedere nacht van de Sjoa, daarna stopte het. Ik heb het idee dat door dit te doen ik een kleine bijdrage lever aan de educatie van de bezoekers. Ik zou er niet iedere dag kunnen werken, dat is mij te zwaar. Niet-Joden zijn vaak flabbergasted. Je kunt je ook niet voorstellen wat er allemaal voor vreselijks is gebeurd.

Mooiste herinnering

De geboorte van mijn dochters.

Sport

In mijn werk sta ik veel en loop ik langzaam. Daarom doe ik driemaal per week Pilates om de spieren rondom mijn gewrichten te versterken.

Joods

Mijn beide ouders zijn Joods, maar ik ben niet Joods opgevoed. Toch voelde ik mij vanaf dat ik heel klein was, zonder te weten wat het was, Joods en heb ik de bewuste keuze gemaakt om Joods te leven.

Eten

Ik doe ook culinaire tours. In Jeruzalem ga ik naar de markt, Machane Yehuda, en naar de oude stad, naar heerlijke humustenten of plekken waar ze kruiden en cheesecake verkopen. Je hebt zelfs een Oostenrijks Katholiek hotel met heerlijke Apfelstrudel. In Parijs ga ik naar de plekken met Joodse specialiteiten, zoals in Le Marais het heerlijke gebak van Korcarz of naar de worstjesmakerij van David die ook lekkere pastrami verkoopt.

Hekel aan

Jetlag en slecht slapen.

Markt

Ik houd ervan maar ik doe er geen boodschappen meer, het is mij teveel gedoe. Het leukste zijn de Noordermarkt in Amsterdam en de Machane Yehuda in Jeruzalem.

Televisie

Wij hebben thuis geen tv. Ik kijk via internet vaak naar Netflix of Arte maar ook graag naar Boer zoekt Vrouw. Aandoenlijk hoe de mensen zich openstellen.

Mop

Drie Joodse moeders zitten op te scheppen over hun zonen. De eerste moeder zegt: "Mijn zoon is advocaat, iedereen wil hem hebben, hij is geweldig, hij is rijk en hij eet iedere sjabbes bij mij." De tweede moeder zegt: "Mijn zoon is een beroemde arts, maakt iedereen beter, patiënten komen uit de hele wereld naar hem toe. Hij belt mij minstens driemaal per dag." De derde moeder

zegt: "Mijn zoon betaalt iemand om elke dag over mij te praten..."

Boek

In de eerste plaats *The Beauty Queen Of Jerusalem* van Sarit Yishai, over een familie in Jeruzalem tussen 1930 - 1948. Stad van ideeën, over de filosofen van Parijs van Alec van der Horst. *Over Grenzen* van Joanne Nihom over de samenwerking tussen Joden, Moslims en Christenen in Israël. Een van de hoofdstukken gaat over een tour die ik heb opgezet met een moslim collega.

Winkel

Ik koop mijn kleding bijna altijd in Amsterdam of Parijs zoals bij Muji, een soort Japanse Hema, of bij Cos. Schoenen koop ik bij Geox en Ecco.

Krant

Online lees ik de Volkskrant, Het Parool, Le Figaro, 24 News, The

Times Of Israel en de vrijdageditie van de Jerusalem Post.

Grootste wens

Het leven begint en staat met gezondheid, ik wens mijn kinderen geluk en succes.

Uitzicht

Vanaf de berg Arbel over het Meer van Tiberias met op de achtergrond de Golan.

Bewondering voor

De eerste Zionisten zoals Theodor Herzl en later David Ben Gurion, Golda Meir en Menachem Begin. Mensen die een visie hebben.

JMW

Mijn zus werkt er al veertig jaar. Ik hoor haar verhalen. Belangrijk dat mensen naar een instelling kunnen gaan waar ze begrepen worden. •

Met vakantie naar de mediene

Badplaatsen en gezondheidskolonies

TEKST KARIEN ANSTADT

Wat deden Joodse stadsmensen vroeger tijdens de vakantie? Echt een paar weken weggaan was iets voor de elite. Voor de oorlog was er voor werknemers nog geen sprake van twee weken doorbetaalde vakantie. De overgrote meerderheid kon zich hoogstens een dagje uit in eigen land permitteren, in de mediene, dus.

Zeker voor Amsterdammers lag niets meer voor de hand dan “naar Zandvoort al bij de zee” te gaan. Verder was voor Joodse kinderen Jozeboko (Joodsche Zee-en Boschkolonie) in Wijk aan Zee, een begrip. Het verblijf daar werd echter, zeker in de dertiger jaren, niet altijd uitsluitend als een pretje ervaren.

Badplaats Zandvoort

Karien Anstadt, Flip en Amy Nagler in Egmond aan Zee 1956. Op de achtergrond opoe Groen

Wil je van een kustplaats een badplaats maken dan moet je wel voor infrastructuur zorgen. De Joodse broers Gustav, Julius en Moritz Eltzbacher, afkomstig uit een vermogende Keulse bankiersfamilie, zagen het helemaal voor zich: een chique badplaats naar voorbeeld van Scheveningen. Zij bekostigden een

spoorverbinding tussen Haarlem en Zandvoort die in mei 1881 af was. Daarnaast kochten ze een stuk land waarop zij villa's, hotels, een Kurhaus, een casino en een overdekte passage met chique winkels lieten verrijzen. Vele Joodse ondernemers en investeerders vestigden zich vervolgens in Zandvoort, onder wie een aantal dat ook toekomst zag voor Joodse hotels en pensions. In 1900 ging het eerste Joodse hotel, Gompertz de Beer, dat streng koosjer was, open. Bad Zandvoort was aanvankelijk *the place to be* voor de welgestelden.

“We nemen broodjes en koffie mee.”

In 1922 kreeg Zandvoort een synagoge en geleidelijk aan kwamen veel Joden uit Amsterdam in Zandvoort wonen. En natuurlijk kwamen de dagjesmensen, dit vaak tot ongenoegen van de rijken die de exclusiviteit van de badplaats ten onder zagen gaan. De befaamde Joodse zanger Louis Davids zong het al in 1915: “We gaan naar

Zandvoort al bij de zee, we nemen broodjes en koffie mee. Met vader, met moeder, met broertje en met zusje, ome Piet, tante Griet en het hele familie husje...”

Egmond aan Zee

Ook tijdens de wederopbouwperiode na de oorlog was met vakantie gaan nog een luxe, want waar haalde je het geld vandaan? En een vakantie naar het buitenland, daar was al helemaal geen sprake van. De vader van mijn vriendinnetje Amy had er wat op gevonden. Als echte Joodse huisvader stuurde hij zijn vrouw en twee kinderen in de zomer zes weken naar Egmond aan Zee “om een dosis gezondheid op te doen” en bleef zelf doorwerken. Het weekend kwam hij dan ook naar Egmond.

“Je kreeg er pap met vellen te eten. Ik gruwde daarvan.”

Bij ons thuis konden we ons een vakantie ook niet veroorloven, dus ik was als achtjarige enorm blij toen ik ook een weekje bij Amy in Egmond mocht logeren. Ze verbleven in een heel eenvoudig huisje dat verhuurd werd door een zekere opoe Groen. In die tijd had je in Egmond nog een ouderwetse omroeper, die door het dorp liep en door een soort hoorn aankondigde wat er aan amusement te doen viel. Ik denk met nostalgie aan dat weekje terug.

Jozeboko in Wijk aan Zee

In 1885 werd er een ‘Herstellings- en Vakantieoord voor Israëlitische kinderen’ opgericht, dat aanvankelijk was gevestigd in de Voorstraat in Wijk aan Zee. Later kwam er een nieuwe vestiging aan de Relweg. Sinds de jaren dertig stond het huis bekend als Jozeboko.

Mijn moeder bewaarde er nog levendige herinneringen aan. Als elfjarig meisje dat veel te mager was, werd zij in 1931 voor zes weken naar Jozeboko gestuurd. “Je werd

Jozeboko

De vereniging van Jozeboko werkte oorspronkelijk samen met andere organisaties: ‘de Vereniging De Israëlitische Vacantie-kolonies te Den Haag, opgericht in 1897 en de Israëlitische Vereniging voor Gezondheids-koloniën te Rotterdam, opgericht in 1885.’ Er waren ook vakantie- en gezondheidskolonies in Hilversum en Den Dolder. Toen het Joods Herstellings- en Vakantieoord (JHV) te Den Dolder in 1972 werd gesloten, zorgde JMW er voor dat de Joodse gemeenschap tijdens de Pesachweek in de regio Lunteren terecht kon, tot de dag van vandaag.

er iedere week gewogen, moest er elke dag een half uur in de zon rusten en kreeg er pap met vellen te eten. Ik gruwde daarvan, maar de andere kinderen bestrooiden de vellen met suiker en aten ze met smaak op.” Voor ons als kinderen declameerde ze het versje dat zij daar leerde, dat ging zo:

*Jozeboko moet je wezen,
Jozeboko moet je zijn,
Word je helemaal genezen van je ziekte en je pijn.
En je speelt er de hele dag,
‘k wou dat moeder het eens zag.
Kom kinderen, naar buiten
Waar alle vogels fluiten...*

En als ze dan naar huis gingen eindigde het met:

*En de tijd is gekomen om naar huis te gaan
Waar onze ouders op ons te wachten staan.
Vaarwel lief Wijk aan Zee.*

Vanaf de jaren vijftig werd Jozeboko een gewone vakantiekolonie. Er was toen minder sprake van ‘zieklijke kinderen en bleekneusjes’. In die tijd brachten ouders hun kinderen in de zomer daar voor een paar weken naar toe en gingen dan zelf met vakantie. Zoals bij alle vakantiekolonies in die tijd, was het verblijf voor de meeste kinderen een combinatie van plezier en heimwee. Jozeboko heeft nog tot in de jaren zeventig bestaan. •

Zandvoort, juni 1956

Joods Arcadia

Buitenplaatsen aan de Amstel

TEKST DANIËL METZ

De schoonheid van de Amstel is eeuwenlang bezongen door dichters en vastgelegd door schilders als Rembrandt en Ruijsdael. Het Hollands Arcadia. Ook bij de gegoede burgerij kwam de rustig slingerende rivier in trek. Zij lieten er buitenhuizen bouwen om te pronken, maar vooral om 's zomer de stinkende stad te ontvluchten, een reis in eigen land, zeg maar. In die ontwikkeling zijn ook Joodse sporen terug te vinden.

Een van de eerste buitenplaatsen aan de Amstel was Tulpenburgh, ter hoogte van de nog altijd bestaande banpaal in Amstelveen. De naam Tulpenburgh is een speelse verwijzing naar de familienamen van de eigenaren Dirk Tulp en zijn vrouw Anna Burgh. In 1656 kreeg dit echtpaar een bijzondere gast in huis. In dat jaar werd Baruch de Spinoza vanwege zijn onorthodoxe en daardoor bedreigende ideeën uit Amsterdam verbannen.

Jacques
Goudstikker,
Stadsarchief
Amsterdam

Volgens een achttiende-eeuwse biograaf *'begaf zig Spinoza buiten Amsterdam, wonende op de weg naar Ouwerkerk, bij iemand in, studerende bij zig zelve en arbeidende aan zijn glase slijpen'*. Het is zeer aannemelijk dat hij zich op Tulpenburgh heeft opgehouden. Spinoza was goed bevriend met de familie Burgh. Hij had op dezelfde Latijnse school gezeten als de vader van

Anna en hij was de privé leraar van haar neefje. Naast de vriendschapsband is de ligging van Tulpenburgh heel plausibel, net voorbij de banpaal, zodat Spinoza buiten de Amsterdamse jurisdictie bleef.

David de Pinto

De Joodse betekenis van Tulpenburgh kwam nog meer tot uiting toen het in 1717 werd gekocht door David de Pinto, zakenman en bankier voor diverse Europese vorsten. Hij betaalde voor het landgoed 34.000 gulden,

een enorm bedrag waarvoor je in Amsterdam wel drie grachtenpanden kon kopen. Het was dan ook een uitzonderlijk groot perceel. Vanaf de monumentale smeedijzers poort voerden lange lanen door de uitgestrekte tuin naar het paleisachtige huis, omgeven door vijvers en boomgaarden.

“Vorsten uit heel Europa kwamen de tuin bewonderen.”

De tuin was De Pinto's trots. Hij vergrootte het oppervlak en liet Franse siertuinen aanleggen door Daniel Marot, die tevens de tuinen van Het Loo had ontworpen. Prieeltjes, hagen en bloembedden werden afgewisseld door beeldengroepen en fontein. Buitengewoon exclusief was de schelpengrot, een bouwwerk versierd met exotische schelpen, die eigenlijk voor Tsaar Peter de Grote waren bestemd.

Op een eiland zou nog een synagoge hebben gestaan. Helaas zijn daar geen afbeeldingen van bewaard gebleven. Vorsten uit heel Europa kwamen de tuin bewonderen, waaronder stadhouder Willem IV en keizer Frans I van het Heilige Roomse Rijk. Koning Frederik II van Pruisen kwam incognito inspiratie opdoen voor zijn paleis Sanssouci.

Kaalslag

Na het overlijden van David is het landgoed overgegaan op zijn zoon Isaac de Pinto, die meer filosofische aspiraties had. Op Tulpenburgh werd een indrukwekkende

Tulpenburgh gezien vanaf de Amstel. Ets van Gerardus Condet, ca. 1750. Stadsarchief Amsterdam.

Oostermeer

bibliotheek aangelegd met Franse, Italiaanse, Spaanse en Portugese boeken. Isaac correspondeerde met Europese filosofen als Hume, Diderot en Rousseau. Toen de door hem geprezen Voltaire een antisemitisch vlugschrift publiceerde, diende De Pinto hem van replek. Voor De Pinto keerde het tij in 1761. Door een economische crisis ging zijn handelshuis failliet en moest de buitenplaats worden verkocht. Er was echter niemand die zich zo'n enorm landgoed kon veroorloven. Uiteindelijk is het verpatst aan opkoper Frederik Kaal. Enkel de bouwmaterialen hadden zijn interesse en hij liet het huis steen voor steen afbreken. Ook de planten, beelden en schelpen werden verkocht, waarna de grond is omgeploegd voor agrarisch gebruik. Aan dit verdienmodel van Kaal, die tientallen buitenhuizen heeft ontmanteld, is de term kaalslag ontleend. In 2014 is op de plaats van Tulpenburgh een nieuw huis gebouwd met dezelfde naam. Met gevoel voor historie laten de eigenaren momenteel uitgebreide tuinen en vijvers aanleggen.

Goudstikker

Even verderop aan de Amstel is buitenhuis Oostermeer wel behouden gebleven. Het is wat kleiner dan het vroegere Tulpenburgh, maar blijft evengoed een riant hofstede met koetshuizen en uitgestrekte tuinen. In 1930 is het landgoed gekocht door de vermaarde kunsthandelaar Jacques Goudstikker. De Joodse Goudstikker had de kunsthandel van zijn vader Eduard overgenomen en deze aanzienlijk uitgebreid. Al snel ontpopte hij zich tot een van de meest invloedrijke Europese kunstkenneren van zijn tijd. Met grote regelmaat organiseerde hij expositieën in zijn galerie, Herengracht 458, waar iedere kamer was ingericht in de stijl van de getoonde kunstwerken.

Datzelfde deed hij met een deel van zijn collectie op Oostermeer, waar hij zelf ging wonen. De voornaamste expositieën hield hij op Kasteel Nijenrode, dat hij eveneens had aangekocht. Ter promotie van de collectie organiseerde Goudstikker daar grote feesten, zoals 'Wenen aan de Vecht', waar de *fine fleur* van Nederland was uitgenodigd. Voor deze gelegenheid was het voltallige Concertgebouworkest aanwezig, onder leiding van dirigent Mengelberg. Soliste was de Weense zangeres Dési

Halban, dochter van de Joodse operavedette Selma Kurz. Goudstikker viel als een blok voor haar schoonheid en een jaar later zijn zij getrouwd.

"De bezieling was eruit."

Het echtpaar kende enkele gelukkige jaren op Oostermeer waar hun zoontje Edo werd geboren. Met de Duitse inval van mei 1940 kwam daar abrupt een einde aan. Op 14 mei nam Goudstikker met zijn gezin afscheid van het personeel aan de Herengracht, waarna zij zich naar de haven van IJmuiden haastten. Daar wist hij plaatsen te bemachtigen aan boord van de S.S. Bodegraven, het laatste schip dat de haven zou verlaten. De vrijheid tegemoet varende is Jacques Goudstikker 's nachts op het dek een luchtje gaan scheppen. Daar is hij gestruikeld en ruggelings in het ruim gevallen. De volgende ochtend vond de bemanning zijn levenloze lichaam. Slechts enkele maanden na zijn overlijden is de kunstcollectie van Goudstikker, bestaande uit meer dan 1300 schilderijen en andere kunstvoorwerpen, onder dubieuze omstandigheden aan nazi-kopstuk Hermann Göring verkocht. Ook de drie kapitale panden zijn van de hand gedaan. Na de oorlog heeft Dési nog enkele jaren op Oostermeer gewoond, maar de bezieling was eruit. •

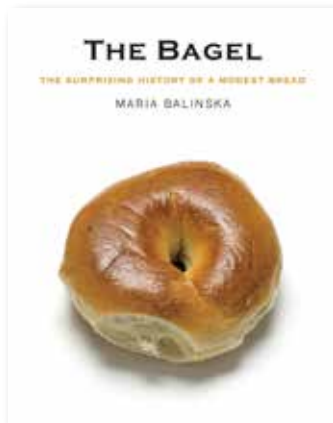
Bronnen bij bovenstaand artikel: Pieter den Hollander, De zaak Goudstikker (Amsterdam 1998), Tim Kooijmans, Tulpenburgh. Buitenplaats aan de Amstel (Utrecht 2016), René Dessing, De Amsterdamse buitenplaatsen (Utrecht 2015) <https://goudstikker.com/>

De reis van de bagel

TEKST MARIANNE FUCHS FOTO ROMJAN ALY, PIXABAY

Een bagel is een rond broodje met een gat erin. Maar waar komt de bagel vandaan? En waarom heeft hij die vorm? Een reis door de geschiedenis van dit 'Joodse' broodje.

Niemand weet waar de bagel precies vandaan komt, maar het is wel bekend dat het broodje met een gat erin al een lekkernij was in het zeventiende-eeuwse Polen. Volgens de overlevering werd de eerste bagel gebakken in 1683, als geschenk van de inwoners van Wenen aan de Poolse koning, Jan Sobieski. Hij was de inwoners van Wenen te hulp geschoten toen de stad werd belegerd door het Ottomaanse Rijk. Om de ruiters van het Poolse leger te eren kreeg de bagel de vorm van een stijgbeugel, Bügel in het Duits. Vandaar de naam bagel.

Claudia Roden geeft een andere verklaring in haar boek *De Joodse keuken*. Ze schrijft dat het knapperige, ringvormige broodje het dagelijkse brood van de Joden in Oost-Europa was. Net als de challe is het van Zuid-Duitse oorsprong; de bagel kreeg zijn definitieve vorm in de Poolse shtetl. Hij werd op straat verkocht uit

manden of hangend aan een lange stok. Venters moesten er een vergunning voor hebben. Het illegaal verkopen door kinderen was heel gewoon en zelfs respectabel, vooral als ze hun alleenstaande moeders hielpen. Maar als ze opgepakt werden door de politie, werden ze geslagen en hun manden, bagels en linnen doeken in beslag genomen.

“Bescherming tegen demonen en het boze oog.”

Door hun vorm - zonder begin en einde - symboliseren bagels de levenscyclus. In vroegere dagen werden ze geacht bescherming te bieden tegen demonen en het boze oog, werden ze de kwade ogen af en brachten ze geluk. Daarom werden ze gegeten bij een bevalling, besnijdenis of begrafenis, samen met hardgekookte eieren.

Joodse immigranten

Joodse immigranten hebben de bagel in Amerika geïntroduceerd. Dat kwam zo. Veel Joden vestigden zich in Manhattan aan de Lower East Side, waar op zondag de bakkers gesloten waren. Joodse bakkers trokken daarom door de stad en verkochten de bagels vanuit broodkarren. Vanaf 1900 werden bagels populair bij een groot publiek; In 1907 werd de 'International Beigel Bakers Union' opgericht, die vanaf dat moment de productie van bagels in New York city monopoliseerde. De bagel is het resultaat van het verlangen van de Oost-Europese immigranten in hun nieuwe land naar het voedsel van het oude land.

De jaren '50 zagen een nieuwe ontwikkeling van de bagel. De oorlog was voorbij, Joden assimileerden en verhuisden naar andere delen van de stad. Ze verruimden hun culinaire horizon en deelden hun eigen culinaire tradities met de rest van New York. Omgekeerd werd het zondagochtend ritueel van bagel, cream cheese en lox (gerookte zalm) al snel een Amerikaans alternatief voor de zondagse brunch van spek, eieren en toast. In 1951 verscheen er een Broadway komedie 'Bagels en Yox', waar in de pauze versgebakken bagels met cream cheese aan het publiek werden uitgedeeld.

“Diepvriesbagel, voedzaam en goedkoop.”

De bagel werd geïntroduceerd in mainstream tijdschriften zoals Time Magazine. Vanaf dat moment was de bagel niet meer typisch Joods, maar populair bij veel Amerikanen. Daar kwam nog bij dat ingevroren bagels hun smaak niet verloren bij het ontdooien. Met de komst van de diepvriesafdeling in de supermarkt werden in alle staten van Amerika diepvriesbagels verkocht; ze waren voedzaam en goedkoop. Ze werden ook gekocht door mensen die nog nooit een bagel hadden gezien. Bagelmania sloeg aan, er verschenen allerlei ketens die in de plaats kwamen van donutwinkels.

Bagelbrunches in het weekend werden populair. In de zogenaamde 'deli's' worden de bagels tegenwoordig gemaakt in allerlei variaties; met sesamzaad, maanzaad, karwijzaad maar ook met zonnebloempitten, zeezout en gesnipperde uien. Naast de witte versie zijn er ook volkoren-, rogge- en grof volkoren bagels te vinden. Bagels zijn tenslotte wereldberoemd geworden door de populaire serie *Sex & the City*, die zich in New York afspeelt.

Terug in Europa

Al een aantal jaren zijn de bagels weer terug in Europa. Ze horen niet alleen bij de Amerikaanse eetcultuur, maar je kunt ze ook in Nederland volop bij de bakker en supermarkt kopen. De keten 'Bagels & Beans' was de eerste die de bagel in Nederland introduceerde.

Hoewel er nu veel verschillende bagels te koop zijn, maken de puristen de originele eenvoudige waterbagels. Ze worden gemaakt door ringen van gerezen deeg in flink kokend water te leggen, ze dan uit te laten lekken, af te laten koelen en vervolgens te bakken tot ze goudkleurig, glanzend en knapperig zijn. Ze zijn op z'n best als ze supervers zijn en nog een beetje zacht van binnen. Ze worden heel snel taai; dan kun je ze het beste opensnijden en roosteren.

Zijn bagels gezond?

Hoewel bagels een gezond imago hebben - ze worden zonder boter of margarine gebakken - vroeg ik Martijn Katan, emeritus hoogleraar voedingsleer, of bagels werkelijk gezond zijn. "Volkorenbagels met zalm bevatten gezonde voedingsstoffen, maar ook flink wat calorieën. En ze zijn lekker, dus eet je er makkelijk te veel van. Dat maakt dik en dus niet gezond", aldus Katan. Zijn advies is dan ook: "Eet ze met mate en liefst zonder cream cheese." •

Bronnen: Claudia Roden, de Joodse keuken, BZZTôH 's-Gravenhage 1997 en Maria Balinska, The bagel: the surprising history of a modest bread, Yale University Press, 2009.

De oorlog komt weer dichtbij

TEKST ESTHER SCHOLTENS FOTO PAVEL DOROGOY

Vraag

Ik ben een 87-jarige man en moest, net als veel Oekraïners nu, ooit vluchten. Mijn Joodse ouders waren al lange tijd bezorgd over het toenemende politieke en maatschappelijke antisemitisme in Duitsland. Na de Kristallnacht geloofden ze niet langer dat de situatie beter kon worden en besloten ze te vluchten. We vertrokken in de vroege ochtend van 15 november 1938. De avond ervoor was mijn moeder in mijn slaapkamer gekomen. Ze zei dat ik alvast mijn tas moest pakken, want we gingen “op reis”. Ik vond het ontzettend spannend! Ik weet nog dat ik mijn teddybeer tussen mijn kleding verstopte, want die kon ik natuurlijk niet alleen achterlaten.

We vestigden ons in Rotterdam; een mooie, statige stad met een grote haven, waar mijn vader al snel aan de slag kon. Wennen was best lastig, want ik voelde me anders. Ik was immers Duits en Joods. Dat laatste vertelde ik niemand. Ik had in Duitsland geleerd dat Joods zijn niet veilig was.

Bombardement

Op 14 mei 1940 bleek echter dat niemand in een oorlog echt veilig is. Duitse bommenwerpers vlogen over de stad, over ons huis, over ons nieuwe leven en lieten een spoor van verwoesting achter. Ik weet nog dat het luchtalarm oneindig lang loeide en mijn moeder, zusje en ik ons schuil hielden in de kelder. Het oorverdovende lawaai, het gedonder, de grond die schudde, maar bovenal de angst zal ik nooit vergeten. En mijn vader! Hij was niet thuis, maar in de haven. Gelukkig bleek hij veilig en vond hij ons in de avond terug. We hadden geen woning meer en weer moesten we op zoek naar een nieuw huis. Nog weer later moesten we onderduiken. We hadden allemaal een andere onderduikplek, waardoor ik me jarenlang heb moeten afvragen of ik mijn ouders en mijn zusje ooit zou terugzien. We overleefden alle vier het geweld en de vervolging. Een wonder, want dat gold zeker niet voor vele familieleden, vrienden en bekenden.

“Ik leef niet alleen mee,
ik beleef het mee.”

De Tweede Wereldoorlog is inmiddels ver weg, lang geleden en voorbij. Tenminste, dat dacht ik, want met de oorlog in Oekraïne lijkt ook mijn oorlog terug van weggeweest. Ik lig ‘s nachts wakker en kan de beelden die ik op het journaal voorbij heb zien komen maar niet van me afzetten: een moeder, vluchtend met haar kinderen, een vader die niet weet waar zijn familie is, mensen in schuilkelders, het geluid van het luchtalarm, de bombardementen, smeulende kapotgeschoten huizen. Het is het zelfde, het gebeurt gewoon opnieuw. Ik leef niet alleen mee, ik beleef het mee. Het gevolg is dat ik te weinig slaap en overdag prikkelbaar en gespannen ben. Mijn vrouw zegt dat ik het niet zo op mezelf moet betrekken. Ze zegt: “Hoe kun je nu steeds bezig zijn met je eigen verhaal? Het zijn de Oekraïners die het op dit moment allemaal moeten doorstaan!” Heeft ze gelijk? Ben ik een egoïst? Wat kan ik doen om de vergelijking met mijn eigen oorlogservaringen uit mijn hoofd te bannen?

Eitze

Ik zou je niet egoïstisch noemen, maar wel getraumatiseerd. Een psychotrauma kan gevolgen hebben die zich jaren later pas doen gelden. Er zijn vast meer situaties in uw leven waardoor u aan uw oorlogservaringen wordt herinnerd, bijvoorbeeld wanneer op de eerste maandag van de maand het luchtalarm getest wordt, als u beelden op tv ziet uit Afghanistan of Syrië, of wanneer u gedwongen wordt om afscheid te nemen. Desondanks heeft u een redelijk rustig leven kunnen leiden.

De vraag is waarom juist deze Oekraïense oorlog zoveel losmaakt dat u zelfs last krijgt van herbelevingen? Ik vermoed dat het met de hoeveelheid nieuws en de intensiteit

ervan te maken heeft. Het is moeilijk om er aan te ont-
komen, deze oorlog is overal. Van sommige cliënten hoor
ik dat het feit dat deze oorlog in Europa plaatsvindt en
Putin ook andere NAVO-landen bedreigt hen extra angstig
maakt. Wellicht geldt dit ook voor u? Het doet u allemaal
terugdenken aan uw eigen vlucht, aan het bombardement
dat u meemaakte, aan de onzekerheid over het lot van de
mensen waar u van hield.

“U heeft daar niet perse controle over.”

Een kenmerk van een psychotrauma is dat de herinnerin-
gen en de bijbehorende emoties zich aandienen, ook als u
met heel andere zaken bezig bent. U heeft daar niet perse
controle over. En, alhoewel u daar gespannen en prikkel-
baar van kunt worden, maakt dit u zeker niet egoïstisch.
Om uzelf te beschermen tegen alle nare herinneringen

Steeds alert

Ook vinden sommige mensen het eng en gevaarlijk
om niet op de hoogte te zijn van de laatste (oorlogs)
ontwikkelingen. Dat is te verklaren; een trauma zorgt
er namelijk voor dat je steeds alert bent, beducht moet
zijn op ieder naderend gevaar. Hier is volgens mij een
simpele oplossing voor te bedenken: u kunt iemand in uw
omgeving vragen u op de hoogte te brengen van nieuws
dat voor u persoonlijk relevant is. Dan kunt u het journaal
met een gerust hart overslaan.

Ik wil nog even terugkomen op de opmerking van uw
vrouw. Zij lijkt niet te begrijpen hoe een trauma getrig-
gerd kan worden, hoe herinneringen aan uw eigen oorlog
zich nu opdringen en u daar machteloos tegenover staat.
Als ik u was zou ik uw vrouw hier het een en ander over
uitleggen. Dan zal ze uw gevoelens beter begrijpen en
kunt u samen bedenken hoe u hier het best mee om kunt
gaan.

Kharkiv,
Oekraïne,
1 maart 2022

kunt het best het nieuws over de oorlog in Oekraïne wat
uit de weg gaan. Veel mensen vinden dat moeilijk en een
beetje ongepast. Daarvoor is het te erg. Is er een reden
goed genoeg om weg te kijken? Ik denk echter dat uw
psychisch lijden de situatie niet beter maakt. Daarmee is
geen enkel oorlogsslachtoffer geholpen.

Mocht u verder willen praten over wat de oorlog in
Oekraïne met u doet, neemt u dan gerust contact met
JMW op. Onze maatschappelijk werkers begrijpen als
geen ander wat de oorlog in Oekraïne betekent voor
mensen die de Tweede Wereldoorlog hebben overleefd, en
ook voor hun naasten. •

Joodse reisboeken

TEKST FERRY BIEDERMANN

Hier een beknopte en willekeurige lijst van boeken van Joodse schrijvers waarin reizen een rol speelt.

Samenvattingen zijn grotendeels overgenomen van de uitgevers.

Andere boekenlijsten zijn te vinden op benjaminmagazine.wordpress.com

Nieuw:

Waarheen moet ik gaan – John Dunkelgrün

Waarheen moet ik gaan? is het aangrijpende relaas van twee Joodse families, de Dunkelgrüns uit Polen en de

Kulcsárs uit Hongarije. Het verhaal voert door Palestina, Perzië en Pennsylvania en is opgetekend door schrijver John Dunkelgrün op basis van getuigenissen en uitgebreid archiefonderzoek. Beide families vestigen zich uiteindelijk in het vooroorlogse Den Haag waar Jopi Dunkelgrün en Bory Kulcsár in 1941

trouwen. Terwijl de Kulcsárs besluiten onder te duiken doen de Dunkelgrüns een bloedstollende poging om naar Zwitserland te vluchten.

Amphora Books, ISBN 9789064461620

Station Osnabrück naar Jeruzalem – Hélène Cixous

De schrijfster verhaalt over een deel van haar complexe en kosmopolitische familiegeschiedenis. De tekst is een zoektocht naar de Joodse, Duitstalige familie van Cixous' moeder Ève en haar grootmoeder Omi in Osnabrück. Beiden zijn voor de Tweede Wereldoorlog, in respectievelijk 1929 en 1938, naar Algerije gevlucht.

Octavo publicaties, ISBN 9789490334338

Oud:

Tirol, reisimpressies van Carry van Bruggen (1881-1932)

In augustus 1925 is Carry naar Innsbruck gereisd, samen

met haar zeventien jaar oude zoon Kees; dochter Mop logeert met een vriendin op 'Schloss Elmau', het instituut van de 'praktische filosoof' Johannes Müller. Carry blijft enige dagen in Innsbruck, om vervolgens door te reizen naar Igls, dat iets zuidelijker ligt; ze neemt haar intrek in het eenvoudige pension 'Altwirt'. In Igls

geniet zij van de natuur, van lange bergwandelingen, van komische of aandoenlijke ontmoetingen, van citermuziek die weerklinkt in de landelijke uitspanningen en van de plaatselijke lekkernijen die daar worden opgediend.

Te krijgen o.a. via bol.com en online te lezen via dbnl.org

Palestina – Jacob Israël de Haan (1881 – 1924)

De Haan was de broer van Carry van Bruggen en zelf leraar, advocaat, schrijver, dichter en journalist. De Haan was orthodox-Joods en kwam openlijk uit voor zijn homoseksualiteit, onder meer in zijn deels autobiografische roman Pijpelijntjes. In 1919 emigreerde hij naar Palestina en in 1924 werd hij in Jeruzalem vermoord door de Hagana. In Palestina beschrijft de Haan in bijna poëtische stijl hoe het Israël van vandaag er begin vorige eeuw uitzag en hoe Joden en Arabieren daar leefden.

Online te lezen op dbnl.org

Hotelmens – Joseph Roth (1894 – 1939)

Joseph Roth was een hotelmens. De beroemde schrijver van Radetzkykymars zwierf in de periode tussen de

twee wereldoorlogen door Europa en verbleef er in vele vermaarde en minder vermaarde hotels. Hij sloot vriendschap met portiers, receptionisten, kamermeisjes en koks en portretteerde hen in krantenreportages en romans. In *Hotelmens* bundelt Els Snick romanfragmenten, krantenreportages en brieven waarin Roth zijn hotelbestaan

beschrijft, verklaart en verdedigt.

Wereldbibliotheek, ISBN 9789059373693

Overal thuis – Ethel Portnoy (1927 - 2004)

"Ver weg van huis en overal toch thuis ... wie van het leven houdt maakt de hele wereld tot zijn familie." Deze woorden van Baudelaire zouden kunnen zijn geschreven

door Ethel Portnoy zelf, zo goed vatten ze haar houding tegenover het reizen samen. Een steeds terugkerend thema in dit boek is haar liefde voor de literatuur. Portnoy groeide op in New York als dochter van Russisch-Joodse immigranten, vertrok in 1950 naar Frankrijk. Daar studeerde ze culturele antropologie en archeologie, onder

andere bij Claude Lévi-Strauss, en trouwde daarna met de Nederlandse Rudy Kousbroek.

Meulenhof, ISBN 9789029045667

Acceptgiro's verdwijnen

Doneren met een acceptgiro kan nog t/m juni 2023

De Benjamin is heel dankbaar voor de steun die velen door de jaren heen op deze manier hebben gegeven.

Per 1 juli 2023 verdwijnt echter de acceptgiro. Donaties kunnen dan nog op een aantal andere manieren worden gedaan:

- Voor wie dat nog niet doet, doneer voor langere tijd met een vaste betaalopdracht via het altijd bijgesloten formulier.
- Maak een eenmalige donatie over met internetbankieren naar rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam.

Voordat de acceptgiro verdwijnt, zal de Benjamin nog andere betaalmanieren toevoegen zodat donaties veilig en makkelijk kunnen worden gedaan. Houd daarvoor ook onze website in de gaten: <https://joodswelzijn.nl/steun-de-benjamin>

**Nog veel leesplezier met de Benjamin,
mede mogelijk gemaakt door uw steun!**

Opvang Oekraïners

Joodse organisaties werken samen

TEKST FERRY BIEDERMANN

De oorlog in Oekraïne is voor veel mensen de afgelopen maanden dichtbij gekomen mede door de komst van vluchtelingen, waaronder ook veel Joodse Oekraïners. Joodse organisaties in Nederland, waaronder JMW, hebben de handen ineengeslagen voor de opvang en spelen een sleutelrol in Amstelveen waar groepen Joodse vluchtelingen zijn ondergebracht in twee hotels, het Ibis en het Adagio.

Op het parkeerterrein voor het Adagio staat een grote tent waar koosjer eten wordt geserveerd, “ook handig voor Soekot,” merkt een van de hulpverleners op. In de lobby kunnen de vluchtelingen vertegenwoordigers vinden van organisaties zoals JMW, Vluchtelingenwerk en Participe, een organisatie voor maatschappelijk werk. Zoals het een slijk hotel betaamt, staat er een prima koffiemachine en hangt er een informatiescherm. Daarop staan echter geen toeristische tips, maar praktische informatie in het Oekraïens.

Kappers in Amstelveen knippen Oekraïense kinderen gratis in het centrum Uilenstede

in de hulpverlening, legt ze uit. De meeste vluchtelingen spreken geen Engels.

“Google Translate helpt alleen maar voor hele simpele vraagstukken,” lacht Kate. Voor alles is verder een vertaler nodig, als die er niet is, “stagneert de hulpverlening”. Dat wekt onbegrip en is heel frustrerend voor de Oekraïners. Vaak moet er complexe medische of technische informatie worden uitgewisseld waarmee zelfs niet iedere vertaler overweg kan.

Vrijwilligers

De opvang drijft op de inzet van honderden vrijwilligers, onder meer om te helpen met eten, spullen in te zamelen, mensen te begeleiden naar afspraken en te vertalen. “Toen ik hoorde wat er gebeurde en er zoveel vluchtelingen waren, kon ik niet anders dan denken aan onze opa’s en oma’s die ook oorlog hebben meegemaakt en moesten vluchten,” vertelt Dina Ensel.

“Ze klampen zich echt aan je vast.”

Kate Gordon is een van de maatschappelijk werkers die spreekuur houden in de lobby. Ze spreekt Russisch, wat door de meeste Oekraïners in Nederland ook begrepen wordt, waardoor ze constant wordt aangesproken. Communicatie is immers een van de grootste obstakels

Dina, wiens ouders uit Litouwen komen waardoor ze Russisch spreekt, gaf zich meteen na het zien van een oproep van zowel JMW als Maccabi op als vertaler. “Wat ik merk als ik daar ben is dat de tolken een soort van houvast zijn voor de vluchtelingen. Ze klampen zich echt aan je vast en komen meteen met duizend-en-een vragen. Alles wat er in ze opkomt op dat moment, het is heel divers.”

De honderden vrijwilligers worden van het begin af aan in samenwerking met JMW gecoördineerd door Maccabi. De Joodse sportvereniging had ook aanvankelijk het initiatief genomen om Joodse vluchtelingen uit Oekraïne naar Amstelveen te halen, waar Bart van de Kamp zijn Ibis en Adagio hotels beschikbaar stelde. Veel Joodse organisaties trokken samen op en verbonden zich ook aan de inzamelactie voor Oekraïne van het Joods Humanitair Fonds.

JMW coördineerde in eerste instantie de hulpverlening, totdat de gemeente Amstelveen het overnam en ook andere organisaties inschakelde. Medio mei bevonden zich ruim vierhonderd Oekraïners in de twee hotels, waarvan tachtig à honderd Joods. Ruim driehonderd mensen verblijven bij particulieren in Amstelveen, waarvan onbekend is om hoeveel Joden het gaat. Het initiatief van Maccabi heeft relatief veel Joden naar Amstelveen gebracht.

Oorlog

David Beesemer is voorzitter van Maccabi Nederland en sinds twee jaar ook van Maccabi Europa. Vooral door die laatste rol was hij razendsnel op de hoogte toen de oorlog uitbrak in Oekraïne. “We kregen meteen in onze app-groep een oproep van Oekraïne waarin werd gezegd: ‘We liggen onder vuur, we worden aangevallen, er is een invasie door Rusland’. Waarop de meeste landen reageerden met ‘succes en sterkte’. Maar ik zei: ‘Ik ga een taskforce beginnen en kijken waar ik Maccabi Oekraïne kan helpen met evacuatie en andersoortige hulp.’” Maccabi had al heel snel mensen aan de grenzen van Oekraïne staan om vluchtelingen op te vangen en te begeleiden. Er zijn zelfs bussen gestuurd naar Odessa en Kyiv om mensen op te halen,” zegt David. “Het gaat om Maccabi leden en niet-Maccabi leden, Joden en ook niet-Joden te helpen met evacueren en huisvesting.”

“Ik ben in de oorlog geboren en ik ga nu in een oorlog dood.”

Informatiebord in de lobby van het Adagio hotel

JMW, Chabad en Maccabi, samen met andere Joodse organisaties, helpen ook met bijvoorbeeld de sjabbatviering en feestdagen. En er is uiteraard koosjer eten. Alle Joodse kinderen gaan naar Joodse opvang en scholen.

Maar er zijn ook andere Joodse aspecten waar de maatschappelijk werkers mee te maken krijgen, zegt Esther Scholtens van JMW. “Er is een Joodse oude dame die zei: ‘Ik ben in de oorlog geboren en ik ga nu in een oorlog dood. Ik werd toen vervolgd omdat ik Joods was en nu word ik vervolgd, of in ieder geval voelt het zo, omdat ik Oekraïens ben.’”

Esti Cohen, teamleider bij JMW, wijst op de zware belasting voor de maatschappelijk werkers, zeker waar het de echo's van de Tweede Wereldoorlog betreft. “Het is hard werken voor de maatschappelijk werker om dat zelf te verwerken en te zeggen: het gaat niet om mij, het gaat om de ander. Om grenzen te trekken en zichzelf goed te verzorgen.” •

Meer over de opvang van Oekraïners in de JMW nieuwsbrief van 10 mei: joodswelzijn.nl/oekraïne

Gettopensioen

TEKST ESTI COHEN

De Benjamin besteedt de komende tijd aandacht aan de verschillende fondsen die aangevraagd kunnen worden. Dit keer het gettopensioen, dat ook door nabestaanden kan worden aangevraagd. Hier een voorbeeld-vraag-en-antwoord. Meer informatie op de website van JMW.

A: Heb jij gettopensioen aangevraagd voor je moeder? Daar heb je recht op als je moeder na juni 2002 is overleden. Je moeder is toch overleden in 2012?

B: Ja dat klopt. Is dat het enige?

A: Nee, ze moet in Amsterdam hebben gewoond, in ieder geval tussen september 1941 en september 1943 of een deel daarvan. En ze moet ook hebben gewerkt. In loondienst.

B: Ja, mijn moeder woonde in Amsterdam vanaf haar geboorte tot ze eind 1943 ging onderduiken.

A: Wanneer is je moeder geboren?

B: In 1924. Natuurlijk heeft ze gewerkt. Mijn moeder was naaister in een bekend atelier. Ze moest ook werken bij haar onderduikgezin.

A: Nee, werken tijdens de onderduik telt niet mee. Het is ook

belangrijk dat je moeder zelf niet het gettopensioen heeft aangevraagd.

B: Nee, dat weet ik zeker.

A: Dan zou ik als ik jou was contact zoeken met JMW. Die helpen je met het aanvragen en het verzamelen van allerlei documenten.

B: Oké, en hoe zit het met mijn vader? Hij is in 2006 overleden en heeft in Rotterdam gewoond, komt hij in aanmerking?

A: Nee, want het is alleen voor Amsterdam. Mijn moeder krijgt het ook niet want zij is geboren in 1938 en dan ben je echt te klein om gewerkt te hebben tussen 1941 en 1943.

B: Ik heb ook iets gehoord over de Claims Conference. Kan ik dat ook aanvragen?

A: Nee, dat kan alleen degene doen die de oorlog heeft overleefd. Het zijn allebei Duitse fondsen, maar de Claims Conference komt uit Frankfurt en het gettopensioen uit Berlijn en wordt geregeld door de Deutsche Rentenversicherung.

B: Maar ik moet daar dan natuurlijk wel belasting over betalen?

A: Nee, over het gettopensioen betaal je geen inkomstenbelasting.

GETTOPENSIOEN

In Duitsland kan men bij de Deutsche Rentenversicherung (DRV) in Berlijn een zogenaamd gettopensioen aanvragen. Dit is een Duits pensioen voor voormalige werkers in een getto. De stad Amsterdam wordt in de periode 15 september 1941 – 30 september 1943 door de DRV als getto gezien.

Criteria voor overlevende:

- Joods.
- Op 15 september 1941 ouder dan drie jaar.
- Verbleef in de genoemde periode in de stad Amsterdam.
- Heeft werk verricht zonder dwang, waarbij het begrip werk in de meest ruime zin wordt geïnterpreteerd.
- Ontving voor dit werk enige vorm van vergoeding, dit kan bijvoorbeeld ook eten zijn. De hoogte van de vergoeding is niet relevant. Het is ook niet relevant of de vergoeding aan u zelf rechtstreeks werd uitbetaald of aan derden (bijvoorbeeld, in geval van werkzaamheden voor de Joodse Raad, aan de Joodse Raad).

WEDUWEN/WEDUWNAARS

Wanneer u weduwe of weduwnaar bent van iemand die aan bovenstaande criteria voldoet, kunt u een aanvraag indienen.

KINDEREN VAN OVERLEDEN OUDERS

Heeft u een ouder die bij leven het gettopensioen niet aangevraagd heeft en gestorven is op of na 27 juni 2002? Dan kunt u als erfgenaam/kind deze aanvraag alsnog indienen. De aanvraag kan alleen in behandeling genomen worden als er een aantal feiten bewezen en gedocumenteerd kunnen worden door de erfgenaam.

JMW kan daarbij helpen. Lees meer op onze website, joodswelzijn.nl, onder het kopje Duitse fondsen en oorlogswetten. Of scan de code om direct naar de website te gaan.

JMW ZOEKT VRIJWILLIGERS!

NOA DUIZEND PHOTOGRAPHY

Wil jij je inzetten voor anderen binnen de Joodse gemeenschap? Een activiteit organiseren, een debat, lezing of filmavond? Of wil jij op bezoek bij ouderen en samen een wandeling maken? JMW biedt verschillende mogelijkheden om je in te zetten voor anderen. Incidenteel of structureel, individueel of in een groep. **Het kan allemaal.**

Ook organiseert JMW elk jaar activiteiten voor alle vrijwilligers, zoals trainingen en een landelijke **vrijwilligersdag**, waar onderlinge ontmoeting centraal staat.

Wil jij ook bij het JMW-team horen?

Neem contact op met activiteiten@joodswelzijn.nl en vraag naar de mogelijkheden!

“Reis jij deze zomer milieubewust?”

Lees hier meer over!
Scan de QR-code

freyda
Over Joods leven

www.freyda.nl

Weg van de sleur

Baan opgezegd en weg

TEKST LESLIE SCHWARTZ & TAMAR VAN DER WOUDEN

Dit jaar staat de zomereditie van de Benjamin in het teken van reizen. Na twee jaar is het eindelijk weer mogelijk. Voor Freyda interviewden we twee jonge Joodse reizigers over hun besluit om een lange, verre reis te maken.

Gideon Pappie, 30:

Gideon studeerde Aerospace Engineering aan de TU Delft, waar hij zijn Master behaalde in 2018. Tijdens zijn studie was hij actief bij de Joodse studenten- en jongerenvereniging Ijar. Hij werkte daarna onder meer als data analytics consultant bij BearingPoint. Op 1 februari 2022 zegde hij zijn baan op en vertrok vanuit Amsterdam met zijn vriendin naar Latijns-Amerika.

Gideon

— *Wat beweegt je om je baan op te zeggen en op reis te gaan?*

Ik heb altijd een passie gehad om te reizen. Nieuwe plekken ontdekken en mooie ervaringen opdoen. Ik kijk graag naar kaarten en vraag me altijd af hoe het er daar werkelijk uit zou zien. Reizen geeft je een beter beeld van de wereld. Tijdens en na mijn studie heb ik de kans gehad om al een paar grote reizen te maken.

— *Hoe lang ben je van plan om weg te zijn?*

Ik heb mijn appartement voor een jaar verhuurd dus het is ook het plan om een jaar weg te blijven. We zijn niet van plan om het hele jaar alleen maar te reizen. Een tijdje digitaal werken vanuit een locatie lijkt ons ook leuk.

— *Wat was de reactie van je omgeving op deze beslissing?*
Mijn omgeving reageerde positief. Zelfs op mijn werk vonden ze het een goede reden om je baan voor op te

zeggen. Natuurlijk waren er ook bezorgde familieleden: "Hoe kan je gaan reizen tijdens corona?" Maar dat reizen tijdens corona gaat helemaal prima!

— *Heeft de lockdown invloed gehad op je beslissing om te reizen?*

Tijdens de lockdown werkte ik alleen maar de hele dag vanuit huis. Mijn wereld werd opeens heel erg klein. Het plannen van kortere vakanties was erg lastig door de steeds veranderende restricties. Zo groeide bij mijn vriendin en mij de behoefte om onze baan op te zeggen en maar gewoon te vertrekken.

— *Waarvoor is de keuze gevallen om de reis te beginnen in Zuid-Amerika, en waar wil je verder nog allemaal heen?*

We hebben onze bestemming aangepast vanwege de corona restricties. Eigenlijk wilden we graag naar Zuidoost-Azië, maar deze landen zaten voornamelijk nog op slot. Latijns-Amerika stond ook hoog op de lijst. Hier gelden een stuk minder strenge corona regels, dus de keuze was snel gemaakt. We begonnen in Panama en zijn vervolgens verder getrokken naar Costa Rica en Guatemala.

In Guatemala heb ik een 4000 meter hoge vulkaan beklommen. Bovenop de vulkaan heb je uitzicht op een actieve vulkaan die ernaast ligt. We hebben een aantal uitbarstingen gezien, waarbij je ook lava de lucht in ziet vliegen. Erg bijzonder! Op dit moment zijn we in Mexico wat ons ook erg goed bevalt. Graag willen we ook nog naar Canada.

— *Zoek je ook Joods leven op tijdens je reis?*

Nee. Op vorige reizen ben ik weleens naar Chabad bijeenkomsten gegaan tijdens Joodse feestdagen. Dit bleek vooral een feestje voor Israëliërs. Ik vier de feestdagen liever met familie en vrienden en kijk ernaar uit om dit volgend jaar weer te doen.

— *Denk je al na over hoe je leven eruit gaat zien na je reis?*
Liever niet! Ik probeer nu vooral nog in het moment te leven, maar ben me er zeker van bewust dat ik er op een gegeven moment niet aan ontkom.

Etan en Floor

Floor Städler, 29:

Floor behaalde haar bachelors Kunstgeschiedenis en Hebreeuws aan de UvA in 2014/2016. Voorafgaand aan haar vertrek naar Zuid-Amerika, samen met haar partner Etan, werkte zij als sociaal werker en projectleider bij JMW.

— *Wat beweegt je/jullie om je baan op te zeggen en op reis te gaan?*

Het was een langgekoesterde droom van ons om samen lang op reis te gaan. We wilden (en willen nog steeds) heel graag naar Japan, maar Japan is vooralsnog gesloten voor toeristen. We hebben zelfs Japanse lessen gevolgd ter voorbereiding. We duimen dat we later tijdens onze reis alsnog kunnen gaan! De reden dat we onze baan hebben opgezegd, is het ultieme gevoel van vrijheid. Vrij om te gaan en staan waar we willen en zelf te bepalen wanneer we terugkomen.

— *Hoe lang ben je van plan om weg te zijn, en wat was de reactie van je omgeving op deze beslissing?*

Ongeveer een jaar, of totdat het geld of de zin op is. We kregen alleen maar positieve reacties op onze beslissing. Vrienden en familie missen ons (en wij hen), maar steunen ons volledig en vinden het super vet wat we doen.

— *Heeft de lockdown invloed gehad op je beslissing om te reizen?*

Het heeft de behoefte om de wereld te zien alleen maar vergroot, maar ons plan om te gaan stond al. De lockdowns hebben het sparen voor de reis wel makkelijker gemaakt.

— *Waardoor is de keuze gevallen om de reis te beginnen in Mexico, en waar wil je verder nog allemaal naartoe?*

Toen duidelijk werd dat Japan het voorlopig niet ging worden, zijn we verder gaan kijken. We wilden onze reis niet verder uitstellen. We waren er echt klaar voor! De keuze is op Mexico gevallen, zoals bij vele andere reizigers, omdat ze een vrij soepel COVID-beleid hanteren. Veel andere landen op onze wenslijst hadden toen een lange verplichte quarantaine bij aankomst, Corona of geen

Corona. Daarnaast leek Mexico ons ook een super vet land, met ongelooflijk mooie natuur en rijke cultuur. Genoeg redenen om daarheen te gaan!

Inmiddels hebben we ook meer dan een maand in Guatemala gependend en zijn we nu in Belize. Hierna gaan we naar Colombia en dan eventjes naar huis voor de bruiloft van een van mijn beste vriendinnen. We blijven zo kort mogelijk in Nederland en dan vertrekken we naar Azië. Bestemming nog onbekend.

— *Zoek je ook Joods leven op tijdens je reis? Kun je hier al iets over vertellen?*

We vinden het altijd wel leuk om de Joodse wijk te bezoeken als die er is. Even langslopen bij de plaatselijke synagoge en dergelijke. Verder staat m'n Jewdar (radar voor het herkennen van andere Joden) altijd aan. Ik vind het altijd leuk om mede Jidden tegen te komen.

— *Denk je al na over hoe je leven eruit gaat zien na je reis?*

Etan gaat zich zeer waarschijnlijk specialiseren in de psychiatrie. Voordat we op reis gingen werkte hij als basisarts in dat vakgebied. Verder zullen we bij thuiskomst een nieuw huis moeten zoeken. Voor de reis (en omdat Etan bijna afgestudeerd is) moesten we onze studentenwoning verlaten. Waar we na de reis gaan wonen, wordt dus nog best spannend. Zeker met de huidige woningmarkt en het gebrek aan een baan bij thuiskomst. Maar we proberen daar niet al te veel bij stil te staan. Het zijn zorgen voor later. Nu lig ik in een hangmat op een tropisch eiland in de Caribische zee terwijl Etan naast me zit in een goeie lounge stoel. Het schrijven van dit interview, zoeken naar betaalbare vliegtickets, onze route uitpluizen en Instagram bijhouden voor het thuisfront, dat zijn de meest "werkachtige" taken die we momenteel hebben en dat houden we graag nog even vast.

JMW, Freyda, Catom (voorheen Tsavta) en Lev-activiteiten door het hele land: ontmoetingen, lezingen en meer. De bijeenkomsten zijn voor iedereen met een Joodse achtergrond en (eventuele) partner. Voor onze actuele agenda kunt u kijken op www.joodswelzijn.nl/ overzicht-activiteiten en op www.freyda.nl/agenda.

JMW heeft in het hele land ontmoetingsgroepen, die regelmatig bij elkaar komen voor een praatje of lezing. In de groepen worden ook gezamenlijk de feestdagen gevierd. Per groep zijn er vrijwilligers die de bijeenkomsten organiseren en contact onderhouden met de deelnemers. Kijk voor de meest actuele informatie over deze koffieochtenden op de agenda op onze website.

Alkmaar (voormalig Heiloo)

Tsafon ba Tsafon

Woensdag 20 juli Gezamenlijke excursie naar museum het Schip te Amsterdam voor de tentoonstelling van de Nederlands-Joodse kunstenaars en grafica Fré Cohen.

Informatie & aanmelden bij Mieke Content via 06-55150875 of mcontent@xs4all.nl

Zondag 18 september De voorstelling 'In de schaduw van het achterhuis'. Een muzikale vertelling over een persoonlijk familieverhaal vóór, in en na de oorlog. Dramaturge Marianne van Vliet regisseerde de voorstelling op basis van het dagboek van Miep Gies,

gesprekken met en herinneringen van de betrokkenen en fragmenten uit het dagboek van Anne Frank.

Na afloop is er een nagesprek. Tijd en prijs volgen.

Aanmelden via activiteiten@joodswelzijn.nl

Dieren (voormalig Arnhem)

Kletsmaar

Donderdag 7 juli Pubquiz!

Donderdag 1 september Ella Visser met Jiddische liederen begeleid door Lenie Adolfsen op de accordeon. Tijd van 10.30 tot 12.30 uur, bijdrage voor koffie en lekkers € 5,-.

Informatie & aanmelden bij Diny Menco via dinymenco@upcmail.nl

Hilversum

Gooise Nesjomme

Donderdag 21 juli Koffieochtend waarbij de Transvaalbuurt centraal staat. Vroeger de meest Joodse buurt van Amsterdam, met zo'n 80% Joodse bewoners!

Donderdag 18 augustus Koffieochtend waarbij de Joodsche Invalide centraal staat. Een Nederlandse instelling voor verpleging van Joodse bejaarden en gehandicapten in Amsterdam.

Donderdag 15 september Koffieochtend over Arnon Grunberg. Tijd vanaf 9.30 uur, bijdrage voor koffie en lekkers € 4,-.

Informatie via www.gooisenesjomme.nl. Aanmelden bij Edith Bernards-Baas via 035-5414750 of edith.bernards@ziggo.nl

Zaandam

Misjpoke aan de Zaan

Woensdag 29 juni Sjmoesochtend
Woensdag 28 september Rosj hasjana met appeltjes en honing! Tijd van 10.00 tot 12.00 uur. Bijdrage voor koffie en lekkers € 5,-
Informatie & aanmelden bij Erna Houtkooper via 06-22473171 of erna.houtkooper@hetnet.nl

Rotterdam

Joffie Koffie

Iedere 3e woensdag van de maand. Let op: in juli is er geen bijeenkomst!

woensdag 17 augustus

10.30 – 12.30 uur

woensdag 21 september

10.30 – 12.30 uur. Toegang: € 3,-.

Aanmelden bij Theo via 0181-637487 of streek.de.leeuwe@planet.nl of Yvonne via 010-4588797 of y.denneboom@hetnet.nl

Den Haag

Mitzwe Bar

Iedere 2e dinsdag van de maand. Let op: in de maanden juli en augustus zijn er geen bijeenkomsten!

Dinsdag 13 september

14.00 – 15.30 uur. Toegang: € 5,-.

Aanmelden bij Nada via 06-20102206 of nada.glad@hotmail.com of Wilma JMW via 06-12222386

Breda

Finjan

Iedere 2e woensdag van de maand. Let op: in de maanden juli en augustus zijn er geen bijeenkomsten!

Woensdag 14 september 10.00 – 12.00 uur. Toegang: € 5,-.

Aanmelden bij Tanya Simons via 06-22327053 of tanyasimons64@hotmail.com of bij Baruch van Riel via 06-20117881 of debibliotheek46@gmail.com

Nieuwsbrief

Wilt u de JMW-nieuwsbrief ontvangen? Zijn er gegevens gewijzigd zoals uw emailadres of adresgegevens? Of heeft u vragen? Geef het aan ons door via activiteiten@joodswelzijn.nl

Alle JMW activiteiten zijn mede mogelijk gemaakt door Maror.

Catom (het vroegere Tsavta) is het Israëlische label van JMW

Ontmoetingsgroep in Amsterdam zuid voor Israëlische 65-plussers

Gezellig in het Ivriet kletsen, nieuwe mensen ontmoeten en een boeiend sociaal cultureel programma volgen. Iedere laatste dinsdag van de maand om 10:00 uur. De ontmoetingen vinden plaats in Amstelveen, met ruime parkeergelegenheid en in de buurt van OV.

Data: **20 september, 25 oktober, 29 november**. Toegang: € 10,-, inclusief nasj en drank.

Voor meer informatie kan er contact opgenomen worden met de vrijwilligers: Gili via 06-45505723, of Helen via 06-46310615

Facebook

Kijk ook eens op de Facebookpagina: Catom Holland. Ontvangt u al onze nieuwsbrief? Stuur een mail naar: catom@joodswelzijn.nl

Alle Catom activiteiten zijn mede mogelijk gemaakt door Maror.

Lev is het activiteitscentrum van JMW in Amsterdam, voor iedereen van 60+ met een Joodse achtergrond of partner. Lev is geopend, tijdens activiteiten, van maandag t/m donderdag van 10.00-16.30 uur.

Activiteiten

Al onze activiteiten worden gedeeld via de website, nieuwsbrief en de sociale media-kanalen. Houd deze goed in de gaten voor actuele updates.

Voor vragen over de activiteiten van Lev kunt u een mail sturen aan lev@joodswelzijn.nl

Joodse cultuurgeschiedenis

Victor bespreekt tal van onderwerpen: Joodse kunstschilders zoals Max Liebermann, vader en zoon Israëls maar ook graficus Samuel Jessurun de Mesquita en architect Harry Elte. Heeft u interesse om deel te nemen aan deze lessen: er zijn nog plekken beschikbaar.

Iedere dinsdagmiddag van 14.00 tot 15.30 uur. Kosten € 5,- p.p. per les.

Ontmoeting op de donderdagochtend

Voor iedereen die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Een vast moment in de week om vertrouwde gezichten te zien en nieuwe mensen te ontmoeten. Loop eens binnen, u bent van harte welkom. Iedere donderdag van 10.00 - 12.00 uur. Kosten € 2.50 p.p. inclusief koffie/thee.

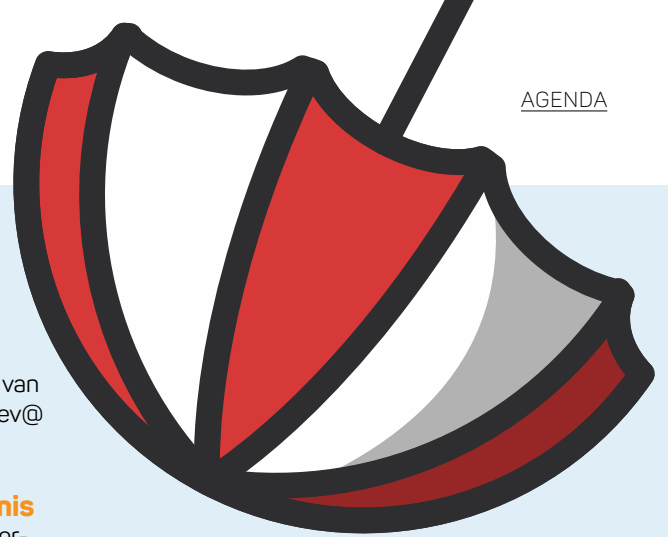
Dagtochten

Op **woensdag 14 september** organiseren wij weer een grote dagtocht. Houd onze nieuwsbrief en agenda goed in de gaten voor meer informatie.

Verder hebben we ook nog

Valpreventie en wandelvertrouwen, schilderen en tekenen, conversatie Ivriet, films met nagesprek, lezingen en nog veel meer.

Wilt u zich opgeven voor een van de activiteiten of heeft u een vraag stuur dan een mail naar lev@joodswelzijn.nl of bel Roos Bar-Ephraim 06-12202914

Freyda – Jong & Joods
Het jongerenlabel van JMW

15 september – Vertoning documentaire “Loving Jew”

Save the date! Meer informatie wordt later bekend gemaakt.

JPride

JPride is een nieuwe groep voor jonge, Joodse LHBTQ+ers om eens per maand samen te komen in Amsterdam.

Kijk voor de volgende data op onze website www.freyda.nl

Wil je meer weten over Freyda of wil je ons iets vragen? Neem contact met ons op via welkom@freyda.nl. Volg je ons al op sociale media? Je kunt ons vinden op Instagram en Facebook onder: [Wijzijnfreyda](https://www.facebook.com/Wijzijnfreyda)

Alle Freyda activiteiten zijn mede mogelijk gemaakt door Maror.

Sjoekertjes

Benefietconcert Oekraïne in Den Haag

Zondag 28 augustus 2022, 15.00 uur zal Maya Fridman (celliste) samen met the Jewish Amsterdam Chamber Ensemble (bekend van het jaarlijkse Chanoeka Concert in de grote zaal van Het Concertgebouw) een benefietconcert geven in de LJG, Den Haag.

Info en kaartverkoop via:
www.jewishmusicconcerts.nl

In de voetsporen van de Stille Slag

Erfgoedcentrum Rozet presenteert een documentaire over Arnhemse Joodse onderduikkinderen, 'Ik heb geluk gehad', met aansluitend een wandeling langs Joodse huizen met hun verhalen. Datum: zaterdag 27 augustus 2022, 15.30-17.30 uur. Start Rozet, einde Joods monument. Kosten 7,50 euro.

Info en inschrijven: activiteiten.rozet.nl/3328/in-de-voetsporen-van-de-stille-slag

Joods leven Overijssel

In de Zwolse synagoge is tot 29 juni een tentoonstelling te zien van foto's van (voormalige) synagogen in Overijssel. De fotograaf Ton Grubben heeft een sfeervolle impressie weten te maken van Joods leven dat voor een deel niet meer bestaat. De gebouwen zijn monumenten geworden.

Tentoonstelling: tot en met 29 juni 2022 elke zondag- en woensdagmiddag te bezoeken van 14.00 tot 16.30 uur Zwolse synagoge, Samuel Hirschstraat 8.

60+ Fietsclub Mokumtrappers

Ik vr. 70, sportief, zeer jeugdig, zoek fietsmaatjes m/vr. in Amsterdam e.o. voor recreatieve fietstochten. In bezit van een goede (fiets) conditie, want de fietsafstanden variëren van 40 km tot soms 55 km, dus e-bike of sportfiets is handig. Plan is af en toe met de fiets in de trein, om elders (NH) te gaan fietsen. Gezelligheid met nasj, smoezen, drankje, terrasje, staat voorop. Afspreekpunt is: Amsterdam,

Geef ook een sjoekertje op!
Mail naar benjamin@joodswelzijn.nl

Uiterlijk 18 augustus voor het Rosj Hasjana nummer dat 8 september verschijnt.

bij een NS station, Metro, of Stadspark, afhankelijk van de gekozen route.

Reacties naar sendtomar@ziggo.nl

Twaalfde editie Jofel Cultuur

Korreltje noord, korreltje Joods, korreltje cultuur. Beleef Joodse cultuur in een informele en gezellige sfeer. De joodse culturele zondag, voor iedereen, vindt plaats in Leeuwarden op 18 september 2022 tussen 11.00-18.00 uur. Entree: €15.

Uit 15 activiteiten kunnen bezoekers 4 kiezen: een film, een wandeling en lezingen. Onder de sprekers zijn schrijvers, journalisten en een projectontwikkelaar: Debutanten vertellen over hun boek, andere lezingen gaan over kibboets, Bijbelse koningen, dichters Emmy van Lier en Paul Celan, en een Hebreeuwse les. Voor meer informatie: <https://sites.google.com/site/jofelcultuur/>

Struikelstenen Leiden

Stichting Herdenking Jodenvervolgung Leiden gaat de komende jaren Stolpersteine plaatsen voor de Joodse medeburgers die slachtoffer waren van de Tweede Wereldoorlog. Bent u familie of betrokken bij hen, dan komen we graag in contact.

Via <http://www.herdenkingleiden.nl/>

Fijne boeken

Met de verhuizing van mijn ouders

Correctie artikel Brievenproject

In Benjamin nummer 126, het jubileumnummer ter gelegenheid van 75 jaar JMW, zijn we in het artikel 'Brievenproject om vooroordelen weg te nemen' op pagina 47 niet volledig geweest. Eerder dan de twee scholen die worden genoemd, deden leerlingen van Gideon Simon aan het Ewald Centrum en het Linnaeus College in Haarlem aan het project mee.

komt een hele rij 'klassieke' joodse romans en andere boeken vrij. Heb je belangstelling om het hele pakket (zo'n 30 boeken) Potok, Singer en meer over te nemen? Neem dan even contact op, dan regelen we wel wat.

yoeke@yoekenagel.nl

Steun stichting Zichron Menachem

Stichting Zichron Menachem zorgt er al vele jaren voor dat ernstig zieke Israëliëse kinderen, ongeacht hun religie, afkomst of huidskleur, er even uit kunnen voor een welverdiende vakantie. Borie Maarssen, samen met vele andere vrijwilligers, maakte al acht keer een vakantie voor deze kinderen in Nederland mogelijk. Dit jaar komen er weer 135 patiëntjes, begeleid door vrijwilligers met een medische achtergrond, artsen, verpleegkundigen en oncologen om, wellicht voor een laatste keer, er even uit te kunnen zijn. Helpt u mee ook dit jaar deze vakantie mogelijk te maken? Stichting Vrienden van Zichron Menachem heeft de ANBI-status, uw gift is fiscaal voordelig.

Meer informatie vindt u op de website: zichronmenachem.nl / NL 90 ABNA 0567 9979 60.

Gespreksgroepen

Is een gespreksgroep iets voor jou? Ja, een gespreksgroep is voor iedereen die goed kan luisteren en graag zijn of haar ervaringen wil delen. Het is voor mensen vaak prettig om zaken met elkaar te delen in een veilige (Joodse) omgeving, doordat er herkenning te vinden is in elkaars verhaal. Op deze manier vind je erkenning voor je eigen gedachten en dilemma's.

De komende tijd starten we met de volgende gespreksgroepen:

Rouw- en verliesgroep (Amsterdam)

Het verlies van een dierbare is ingrijpend en brengt veel emoties en gevoelens met zich mee. Wie rouwt, doet dat op zijn eigen manier en in zijn eigen tempo. Maar verder heeft iedereen te maken met verdriet en pijn. De gespreksgroep voor nabestaanden zal gedurende een aantal maanden 6 keer bij elkaar komen. Twee (groeps) maatschappelijk werkers begeleiden de bijeenkomsten in alle vertrouwelijkheid en veiligheid.

Wij zijn voornemens deze groep te starten in Zwolle. Graag horen wij het wanneer u interesse heeft in deze groep.

De naoorlogse generatie (Rotterdam, Den Haag, Amsterdam en online)

Jarenlang was er geen aandacht voor de zogenaamde naoorlogse generatie. Inmiddels is dat veranderd. Het oorlogsverleden van de ouders kan in meer of mindere mate invloed hebben op het leven van de kinderen. Een gesprek met mensen met soortgelijke ervaringen wordt door velen als prettig en behulpzaam ervaren.

U kunt zich nog aanmelden voor een nieuwe groep in Amsterdam.

Schrijfgroep (Amsterdam)

Eind dit jaar of begin volgend jaar start er een nieuwe schrijfgroep in Amsterdam en online. Onder begeleiding van een groepshulpverlener schrijf je per bijeenkomst twee stukjes over een bepaald thema. Op deze manier creëer je een "mozaïek van je leven". We lezen de geschreven stukjes voor, je ontvangt feedback van de groep en de groepshulpverlener waardoor er (h)erkenning ontstaat.

Joods en Identiteit? (Online)

Heb jij een of meerdere Joodse (over-) grootouders en vraag je je weleens af wat dat voor jou betekent? Ben je dan Joods? Moet je dan extra geïnteresseerd zijn in Israël? Vraag je je wel eens af wat er in een synagoge gebeurt of hoe de Joodse gemeenschap in elkaar steekt? Wil je in het algemeen weten hoe je vorm kunt geven aan je eigen Joodse identiteit? Als het je leuk lijkt om met generatiegenoten op zoek te gaan naar antwoorden op deze vragen, meld je dan aan voor deze gespreksgroep.

Voor alle gespreksgroepen geldt dat deze alleen doorgaan bij voldoende aanmeldingen.

Meer informatie en aanmelden via spreekuur@joodswelzijn.nl of telefonisch via 088-1652200.

Het landelijk telefonisch spreekuur maatschappelijk werk is op werkdagen van 9.00 tot 17.00 uur via T: 088 165 22 00.

ALGEMEEN:

JMW

Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam

T: 088-1652200

E: info@joodswelzijn.nl

www.joodswelzijn.nl en freyda.nl

JMW BUREAUS:

Arnhem

Mr. E.N. van Kleffenstraat 6 (Station 026)

6842 CV Arnhem

Dit is alleen een bezoekadres, en kan alleen op afspraak bezocht worden

Den Haag

Koninginnegracht 19 (Taurogebouw)
2514 AB Den Haag

Rotterdam

Het Huis van de Wijk
Kipstraat 37
3011 RS Rotterdam

Lev – Informatie- en ontmoetingscentrum 60+

Kastelenstraat 80
1083 DE Amsterdam

Clënten- en Deelnemersraad (CDR)

Iedereen die met JMW te maken krijgt als cliënt, deelnemer of gebruiker van onze diensten, kan terecht bij de Clënten- en Deelnemersraad (CDR). De raad is een belangrijke schakel tussen u en de organisatie en kan uw belangen behartigen, maar ook ideeën overbrengen, (veranderende) behoeftes signaleren en vanuit de doelgroep adviseren.

Onlangs signaleerde de CDR de behoefte onder de doelgroep voor meer duidelijkheid over de verschillende fondsen. JMW plaatst daarom een uiteenzetting over het gettopensioen op pagina 42 in dit nummer.

De Clënten- en Deelnemersraad en JMW hebben onderlinge afspraken gemaakt over de medezeggenschap en inspraak van cliënten via de CDR.

Voor de CDR is het belangrijk van u, als gebruiker van de diensten van JMW, te horen hoe u over het werk van JMW denkt. Daarom nodigen wij u uit om contact met ons op te nemen. Uw ervaringen, ideeën en suggesties zijn van harte welkom. De CDR is geen klachtencommissie, maar komt wel op voor uw belangen. U kunt mailen naar cdr@joodswelzijn.nl

Huidige leden: Joost Weijel, Marguerite Berreklouw, Erica Polak, Femke Roos (*voorzitter*) en Nico Peper

Zie ook: joodswelzijn.nl/over-jmw/cliënten-en-deelnemersraad

De Benjamin wordt vooral gemaakt door een redactie van vrijwilligers:

Karien Anstadt
Voormalig medewerker van JMW

Lea van Coeverden
Journalist

Marianne Fuchs
Voormalig medewerker van JMW

Manja Pauka
Redactielid vanuit haar huidige functie bij JMW

Wouter van der Schaaf
Werkzaam in het onderwijs

Patrick Sternfeld
Achtergrond in HR

Jan Toff
Voormalig medewerker van JMW

Audicien aan huis

Kunt u in drukke ruimtes een gesprek minder goed volgen? Zet u het geluid van de televisie vaak harder? Laat gratis uw gehoor testen door de audicien bij u thuis. Na een professionele gehoortest geeft de audicien van Amstelring Ledenservice u een uitgebreid advies.

Thuis uw gehoor testen

- Gratis uw gehoor laten testen
- Advies en aanmeten van een gehoorapparaat
- Pas betalen als u volledig tevreden bent

Advies voor uw gehoorapparaat

Heeft u een gehoorapparaat nodig? De gediplomeerde en gekwalificeerde audicien helpt u een goede keuze te maken. Na de aanschaf van een gehoorapparaat biedt de audicien de beste nazorg, zodat het apparaat naar wens functioneert. Ook voor batterijen en onderhoudsproducten kunt u bij de Audicien aan huis terecht. Veel zorgverzekeraars vergoeden volledig of gedeeltelijk de kosten voor gehoorapparaten. Neem contact op met uw zorgverzekeraar om te weten wat u vergoed krijgt.

Prijs zonder ledenvoordeel:

- De prijs van een hoortoestel hangt af van de gekozen techniek en uw wensen.
- Voorrijkosten: € 36,-

Ledenvoordeel:

- Geen voorrijkosten tijdens de proefperiode (zie bijzonderheden)
- Bij aanschaf van een hoortoestel een gratis schoonmaakset

Deze service wordt aangeboden via Amstelring Ledenservice. Kijk voor meer informatie op www.amstelringledenservice.nl of bel tijdens werkdagen van 08.30 uur - 17.00 uur met **020 - 333 5100**.

Benjamin Service Pakket (BSP) voor iedereen met een Joodse achtergrond en hun partners.

Wanneer u lid wordt van het Benjamin Service Pakket, kunt u gebruik maken van alle aanbiedingen op zorg- en gemakdiensten, artikelen en cursussen van Amstelring Ledenservice, met daarbovenop specifieke Joodse diensten.

Neem voor informatie over het Benjamin Service Pakket en aanmelden contact op met lev@joodswelzijn.nl of bel Roos Bar-Ephraïm **06-12202914**.

De specifieke Joodse diensten kunt u lezen op www.joodswelzijn.nl/bsp

Antwoordbon 128

naam	voorletter(s)	voornaam
adres	postcode	woonplaats
telefoon mobiel	e-mail	
		☐ man ☐ vrouw

Privacyreglement zie: www.joodswelzijn.nl/privacy-veiligheid-klachten

Ik wil graag een **gratis abonnement** op de Benjamin.

Ik wil graag informatie over de **gesproken** Benjamin.

Ik wil graag lid worden van het **Benjamin Service Pakket**.

en hierbij machtig ik **Amstelring** voor de automatische incasso van de jaarlijkse bijdrage voor het Benjamin Service Pakket

Mijn IBAN

Maak het hokje van uw keuze zwart. Uw persoonlijke gegevens worden conform de wet op de privacy behandeld.

datum

handtekening

Deze bon zenden naar:

JMW – Benjamin abonnementenadministratie
VAN BOSHUIZENSTRAAT 12,
1083 BA AMSTERDAM

Tsavta wordt Catom

Catom, de nieuwe naam
voor de Israëlische tak van JMW

catom
לישראלים בהולנד